

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: Primárního vzdělávání

Obor: Učitelství pro národní školu se specializací

**NEJČASTĚJI UŽÍVANÉ PŘÍSTUPY
VE VÝUCE PSANÍ LEVÁKŮ**

**The most frequently used approaches in
teaching the writing the left-handed pupils**

Magisterská diplomová práce

Autor:

Jana Patková

Podpis:

Semily, Komenského náměstí 109

Vedoucí práce: Mgr. Radka Harazinová

Počet	Stran	Tabulek	Obrázků	Příloh
	76	2	-	4

Poděkování

Upřímně děkuji Mgr. Radce Harazinové za odborné vedení, konzultace a cenné rady, které mi poskytla při zpracování diplomové práce.

PROHLÁŠENÍ

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum: 23.12.2005

Podpis:

ANOTACE

Diplomová práce „Nejčastěji užívané přístupy ve výuce psaní leváků“ seznamuje čtenáře se základními pojmy problematiky leváctví, vysvětluje je a vymezuje vztahy mezi nimi. Hlavním cílem je však popsání metodických postupů, které mohou učitelé prvního stupně základní školy uplatňovat při výuce psaní leváků.

Důležitou částí práce je také empirický výzkum, který se zaměřuje na zjištění úrovně znalostí učitelů prvního stupně základní školy o metodice výuky psaní leváků, aplikování této metodiky v praxi a využívání možností laterální diagnostiky učitele.

THE ANNOTATION

The diploma thesis „The most frequently used approaches in teaching the writing the left-handed pupils“ acquaints the reader with the basic definitions of the left-handed problems, it explains this definitions and defines the relationships between them. The main aim is the description of the methodics approaches, which can the teachers at the primary school apply in teaching the writing the left-handed pupils. The important part of this diploma thesis is also the empirical research, which is intended on the stock-taking level of the primary schools teachers knowledges about the methodics of the teaching the writing the left-handed pupils, about the application this methodics in their practice and about the exploiting the possibilities of the teachers latheral diagnostic.

DIE ANOTATION

Die Diplomarbeit mit der Titel „Am häufigsten benutzene Einstellungen in dem Unterricht des Schreibens der Linkshänder“ lernt den Leser die Grundbegriffe der Linkshändersproblematik kennen, sie definiert diese Begriffe und begrenzt die Verhältnisse zwischen sie. Das Hauptziel ist aber die Beschreibung der methodischen Verläufe, die die Lehrer der ersten Stufe der Grundschule in dem Unterricht des Schreibens der Lefthänder durchsetzen können. Der wichtige Teil dieser Diplomarbeit ist auch die empirische Erforschung, die sich auf die Feststellung des Niveaus der Kenntnisse der Lehrer der ersten Stufe der Grundschule über die Metodik des Schreibensunterrichts der Lefthänder konzentriert, weiter auf die Anwendung dieser Metodik in der Praxis und auf das Ausnutzen der Möglichkeiten der Lateraldiagnose des Lehrers.

OBSAH:

1. Úvod.....	6
2. Obecné seznámení s problematikou leváctví.....	9
3. Dominance a lateralita.....	11
4. Leváctví.....	15
5. Diagnostika laterality	18
6. Přecvičování a jeho následky.....	26
7. Psychologické aspekty prvopočátečního psaní.....	31
8. Metodika práce s levorukými dětmi Metodika psaní levou rukou.....	33
9. Praktická část - empirický výzkum.....	43
10. Závěr.....	56
11. Seznam použité literatury.....	58
Příloha 1. „Zkouška laterality“.....	59
Příloha 2. „Baterie cvičení“.....	67
Příloha 3. „Dotazník“.....	72
Příloha 4. „Soubor pomůcek, které lze využít při výuce psaní leváků“.....	76

1. ÚVOD

„Snahou výchovného působení je sladění somatických, psychických a sociálních složek osobnosti dítěte.“

(Křišťanová, 1998, str.6)

Tento cíl lze z psychologického hlediska splnit za předpokladu, že budeme znát a respektovat individuální a věkové zvláštnosti dítěte. Mezi takové individuální zvláštnosti patří i *leváctví*.

Po roce 1989 se hranice našeho státu otevřely světu a začalo k nám pronikat množství informací z mnoha oblastí – a to i z pedagogiky a psychologie.

Zejména ve speciální pedagogice nastal velký „boom“ při práci s dětmi se specifickými poruchami učení a chování. Možná právě proto zůstává tak trochu v pozadí problematika lateralit a leváctví vůbec.

Pokud budeme hovořit s učiteli v mateřských a základních školách, jistě se mnoho dozvíme, jak dobře znají pojmy dyslexie nebo LMD. O to méně však možná vědí, jak diagnostikovat lateralitu nebo jak postupovat při výuce prvopočátečního psaní u leváků.

Tato práce si tedy dává za cíl zmapovat obecné postupy, které mohou uplatňovat učitelé v počátečních ročnících základních škol při výuce psaní leváků.

V první části diplomové práce se budu zabývat vysvětlením pojmů dominance - lateralita a vymezením vztahů mezi nimi. Uvedu i možnosti diagnostiky laterální preference u dětí – a to jak ze strany rodičů, tak ze strany učitele, jehož možnosti laterální diagnostiky ve třídě nejsou běžně využívány.

V neposlední řadě zmíním možný patologický dopad na dítě – leváka při špatném výchovném působení nebo pedagogicky nesprávném vedení při výuce psaní.

Dovolila jsem si také nastínit cestu, kterou je možno při využití klasických i alternativních postupů rozvíjet jemnou a hrubou motoriku žáka tak,

aby výsledkem bylo správné, nekřečovitě držení pera, zlepšení jeho grafomotorické úrovně a získání kladného vztahu k psaní. Tyto postupy jsou uvedeny tak, aby byly snadno proveditelné v běžné pedagogické praxi učitelů národní školy.

V návaznosti na pedagogickou praxi jsem formulovala otázky pro učitele působící na 1. stupni základní školy. Tyto otázky se týkají všeobecného přehledu o metodách práce s levorukými žáky. Můj předpoklad je, že celkové povědomí učitelů o této problematice je velice nízké.

Abych své domněnky potvrdila, či naopak vyvrátila, provedla jsme průzkum pomocí dotazníků mezi učiteli 1.stupně základních škol na Semilsku (Liberecký kraj).

Zvolené postupy při výzkumu a jeho výsledky jsou též podstatnou částí této práce.

Mou snahou bylo napsat takovou diplomovou práci, která by svým obsahem shrnula dostupné informace týkající se leváků a zároveň která by mohla být i ukázkou, jak by mohly vypadat možné metodické příručky pro učitele 1. stupně základní - popřípadě i mateřské školy.

Při studiu materiálu jsem se snažila objektivně posoudit a utřídit informace z dostupné literatury týkající se tohoto tématu. Opírala jsem se o publikace autorů M. Sováka, F. Synka, R. Wildové, O.Zelinkové a zejména L. Křišťanové, jejíž práce vydaná v posledních letech (1998) může být použita jako praktické vodítko při práci učitele - zaměřuje se však spíše na laterální diagnostiku a obecnou metodiku práce s levorukými dětmi. Je nutné podotknout, že tato publikace je obtížně dostupná.

Moderní a mnohdy velmi inspirující přístupy k výuce psaní leváků jsem našla v publikacích od zahraničních autorek A.C. Looseové (Německo) a J.M.Healeyové (USA) – tyto knihy velice srozumitelně přibližují danou problematiku laické veřejnosti - hlavně rodičům. Určitě by neměly chybět v každé učitelské knihovně.

Chtěla bych touto diplomovou prací připomenout, že i v této problematice je nutné stále sledovat a mezi odbornou veřejností publikovat nové

přístupy, které je možné ve vyučování psaní leváků uplatňovat – zejména co se týče metodiky práce s nimi a rozvoje jejich grafomotorické úrovně. Tím chci poukázat i na to, jak důležité je další vzdělávání učitelů, které by rozhodně nemělo končit pouze předáním diplomu o ukončení vysoké školy.

2. OBECNÉ SEZNÁMENÍ S PROBLEMATIKOU LEVÁCTVÍ

Rodiče, pokud mají doma leváka, nebo leváky jsou, si každý den jasně uvědomují, že žijeme v pravostranně orientované společnosti. Proto se dříve za leváctví svých dětí styděli – sami si totiž jako leváci v životě mnoho zkusili. Většina zařízení a nástrojů je upraveno pro užívání pravé ruky. Podobně jsou na tom i některé společenské zvyklosti – například podávání pravice při pozdravu. To, co je pravé, je správné. Slyšíme “Vykroč pravou nohou !“ na znamení úspěchu.

Na druhé straně ve významu slova *levý* můžeme cítit něco zlověstného, špatného. Latinský význam slova *levý* – *sinister* můžeme totiž také překládat jako nejapný, zlověstný. To jistě lidem používajícím jako dominantní svou levou ruku v jejich postavení ve společnosti v minulých dobách mnoho nepřidalo. Pojd'me si tedy nejprve udělat malé ohlédnutí do historie, jak to ve skutečnosti bylo s vývojem naší pravoruké společnosti. Byli praváci vždy opravdu v převaze co do jejich počtu?

2.1 Historie

Na základě archeologických vykopávek, kdy byly zkoumány nalezené nástroje a zbraně, odborníci usuzují, že ještě v dobách starší doby kamenné žila na Zemi populace rozdělena na leváky a praváky v poměru 1:1!

V mladší době kamenné a v době bronzové už byl poměr 2:1 – ve prospěch praváků. (Sovák, 1966) Je možné, že už v této době mohlo docházet k jistému nepřímému společenskému i kultovnímu ovlivňování? Patrně jen těžko, neboť v této době existuje mnoho společenství, která žijí velmi izolovaně od ostatních. *Jak si tedy tento posun „doprava“ vysvětlit?*

M. Sovák ve své knize *Metodika výchovy leváků* (Sovák, 1966) uvádí tzv. Sluneční teorii, která vysvětluje orientaci lidské společnosti doprava takto:

„...člověk si všímal pohybů nebeských těles, zvláště Slunce. Dráha Slunce od východu k západu probíhá jižně, tj. po pravé straně člověka, obráceného k východu. Pak se pravá strana stala stranou uctívanou, stranou životadárného boha – Slunce. Protikladem k tomu strana druhá, severní, byla pokládána za stranu démonů, zlých bohů.“

(Sovák, 1966, str.12)

S postupem času a zejména s nástupem křesťanství, se ještě více vyvíjí tlak společnosti na to, odsuzovat vše, co se nějakým způsobem odlišuje od většiny. Nejedná se pouze o leváky, ale i o lidi s různými vrozenými postiženími. Lidé si tato postižení, tyto odlišnosti, vysvětlovali jako trest od Boha za jejich hříchy nebo jako vtělení Ďábla. Pravé je spojováno s vidinou Ráje, levé je naopak představitelem Pekla.

V odborné literatuře se setkáme i se zmínkou o některých vědeckých teoriích, které dokonce řadí levorukost mezi degenerativní tělesné znaky. (Sovák, 1966) Mezi ně patří i názor italského psychiatra a kriminalisty Cesara Lombrosa (1836 – 1909). Zjistil, že mezi zločinci se vyskytuje více leváků, než v ostatní populaci. Levorukost byl tedy podle něho degenerativní tělesný znak predisponující k zločinnosti.

Těžko se tedy divit, že se po takovém ovlivňování společnosti setkáváme – ještě před několika málo lety s běžným přístupem, kdy leváci byli násilně přecvičováni na používání pravé ruky. A je až podivuhodné, že tento názor setrvává v některých rodinách dodnes.

3. DOMINANCE A LATERALITA

Pokud se chceme zabývat levorukostí, musíme nutně začít u vysvětlení pojmů **dominance** a **lateralita**, neboť tyto pojmy jsou nadřazeny pojmům leváctví a praváctví. Vysvětlením těchto pojmů a vymezením vztahů mezi nimi se velice podrobně zabývá M. Sovák (Sovák, 1966), jeho poznatky převzala a pro studenty učitelství zpřehlednila ve své publikaci i L. Křišťanová. (Křišťanová, 1998) Danou problematiku přibližují také autorky O. Zelinková (Zelinková, 2003) a V. Pokorná. (Pokorná, 2001)

3.1 Dominance

Centrální nervovou soustavu člověka tvoří mozek a mícha páteřní. Mozek začíná zadním mozkem (prodloužená mícha, most a mozeček), pokračuje středním mozkem a končí předním mozkem (mezimozek a **koncový mozek**). Koncový mozek je tvořen dvěma polokoulemi – **hemisférami**. Tyto hemisféry jsou kryty šedou kůrou mozkovou. (Rosypal, 1994)

Činnost hybných i smyslových orgánů je řízena nervovými centry v ústředním nervovém systému, nejvyšší ústředí se nachází právě v šedé kůře obou polovin mozku. Každý z párových orgánů je řízen odpovídajícím centrem na příslušné hemisféře. Protože nervové dráhy vedoucí z těchto polovin mozku se překřičují, pak platí, že **levá** hemisféra řídí činnost **pravostranných** orgánů a naopak. (Healey, 2002)

Ta polokoule, která řídí vedoucí orgány se nazývá **dominantní**, druhou polokouli – tedy tu pomocnou – nazýváme subordinovanou. Dominantní polokoule nemusí řídit všechny činnosti vedoucího orgánu, ale především ty nejsložitější – u člověka je to obratnost končetin a dorozumívání, řeč. **Dominance** je tedy vlastnost dominantní polokoule řídit vývojově nejvyšší výkony člověka. Jedná se o funkční specializaci, převahu jedné mozkové polokoule nad druhou. (Zelinková, 2003) Je vrozená, dědičná a je určena

hodnotnější anatomickou skladbou a funkční zdatností dané nervové tkáně. Projevem dominance je právě lateralita. (Sovák, 1966)

3.2 Lateralita

Lateralita - z latinského *latus*, *lateris* = strana, bok

Tohoto pojmu se užívá k označení odlišnosti, nesouměrnosti nebo rozdílné aktivity (tedy i přednostní užívání) jednoho z párových orgánů lidského těla – horní a dolní končetiny, oka, ucha. (Křišťanová, 1998)

Stále není zcela jasné, jaké jsou pravé příčiny vzniku laterality. Na jejím vzniku se podílejí zejména genetické vlivy a vliv nitroděložního prostředí – vývoj dominance plodu v děloze ovlivňuje hladina testosteronu. (Zelinková, 2003)

Lateralita je odrazem dominance, její projevy jsou u všech lidí různé. Jak jsem již uvedla – dominance dané mozkové polokoule je dána fyziologicky, zatímco lateralita se výchovným nebo společenským působením posiluje nebo přetváří. (Sovák, 1966)

Přirozeným projevem laterality je praváctví nebo leváctví.

Lateralitu můžeme hodnotit kvalitativně i kvantitativně podle různých kritérií:

- *Lateralita tvarová* – nesouměrnost kvantitativní (rozdíl v délce, objemu)
- *Lateralita funkční* – nesouměrnost kvalitativní (rozdíl ve výkonu hybných, smyslových orgánů)

Typy laterality:

Typ laterality daný vrozenou dominací nazýváme **GENOTYP**. Ten ovšem může a nemusí být výsledný. Výsledný typ – tedy ten zjevný nazýváme **FENOTYP**.

Člověk může být levák podle genotypu – tedy na základě jeho vrozené dominance, vlivem např. výchovy se ale navenek (fenotypicky) projevuje jako pravák.

- *Lateralita překřížená*

Již jsem vysvětlila význam pojmu dominance. Tato dominance však nemusí být záležitostí pouze jedné polokoule mozku, určité funkce může řídit polokoule levá, jiné zase pravá. To se projevuje tak, že jedinec přednostně užívá levou ruku a pravou nohu, či pravou ruku a levé oko. Tato překříženost se může projevovat v mnoha dalších kombinacích.

Je třeba podotknout, že řídící dominantní polokoulí je ta, které řídí vedoucí ruku i funkci řeči!

- *Leváctví z nutnosti*

Jedná se o situaci, kdy by se daný člověk genotypicky i fenotypicky mohl projevovat jako levák, ale z důvodu toho, že se jeho levá ruka stala nepoužitelnou (amputace, obrna), se naučil bez jakýchkoliv dalších následků používat svou pravou ruku.

- *Patologické leváctví*

V tomto případě byla poškozena levá dominantní hemisféra – většinou vlivem perinatální encefalopatie převládla nevedoucí polokoule a s ní i levá ruka.

- *Vrozeně obouruký*

Pojem *ambidexter* (ambi = obojí, dexter = pravý) užíváme pro vrozené leváky s mimořádnými pohybovými schopnostmi, kteří již v předškolním věku naučili všemu i ruku pravou právě proto, aby vyhověli společnosti.

Uvádí se, že tento jev se vyskytuje u 1 z 200 lidí.

M. Sovák (Sovák, 1966) však řadí ambidexternost k vývojově nižším znakům a zdůrazňuje, že bychom se vždy měli snažit o upevněnou pravorukost či levorukost.

- *Vrozený pravák*

- *Přecvičený pravák*

- *Vrozený levák*
- *Přecvičený levák*

Stupně laterality:

Někdo dává v jemných a náročných činnostech přednost určité ruce. Ten orgán, který užíváme přednostně nazýváme orgánem **vedoucím**, druhý orgán je pak orgánem **pomocným**.

Rozdíly ve výkonnosti párových orgánů mohou být od nepatrných, přes nevyhraněnost (ambidextrii), až po silně vyhraněné leváctví či praváctví. (Sovák, 1966)

Laterality a její funkčnost můžeme pozorovat při spontánních pohybech dítěte – mimo jiné při kreslení, psaní nebo tělesné výchově. Takovým pozorováním však můžeme zjistit, že se u dítěte objevuje laterality překřížená nebo nevyhraněná. V těchto případech u něj obvykle zjišťujeme i problémy v prostorové a pravolevé orientaci. (Křišťanová, 1998)

Téma diagnostiky laterality je však otázkou jiné kapitoly.

4. LEVÁCTVÍ

Leváctví je charakterizováno funkční převahou levé ruky (jedinec danou činností vykonává kvalitativně lépe levou rukou). Přednostně se užívají i dolní končetiny, oko a ucho. (Křišťanová, 1998)

V silně pravorukém prostředí zažívají lidé leváci již od útlého dětství pocit nejistoty. Jak jsem připomenula v úvodní části, většina pracovních nástrojů je uzpůsobena k používání pravé ruky.

Pravák v pravorukém prostředí se z tohoto pohledu neseťká s žádnými překážkami, nemusí se vyrovnávat s žádným nátlakem společnosti.

Jak se tedy zachová levák?

Silně vyhraněný levák odolává nátlaku a pokud je správně výchovně podporován, nemá na něj svět praváků více méně žádný vliv. V nutných případech se přizpůsobí, jinak si ale zachovává svou přirozenou lateralitu.

Při opačném výchovném působení se spíše zlomí jeho charakter a než aby se stal pravákem, potlačí rozvoj svých intelektových schopností.

Se stejnými následky by se mohl bez správné podpory potýkat i *levák se středním stupněm genotypu*.

Nejsnáze se s danými překážkami praváků může vyrovnat levák, jehož *genotyp je na slabém stupni*. Takový jedinec se bez větších problémů pravděpodobně stane pravákem sám. (Sovák, 1966)

4.1 Počet leváků

Již bylo uvedeno, že podle archeologických nálezů byl počet leváků a praváků v dobách vytváření prvních nástrojů v poměru 1:1. Tento poměr se postupem času měnil ve prospěch praváků.

Existují ale velice zajímavá tvrzení (Sovák, 1966), že původní rozložení společnosti leváků a praváků dále zůstává v původním poměru 1:1. Je pouze překryto působením pravoruké kultury. Autor v tomto případě parafrázuje

myšlenky P. Sarasina (publikační zdroj, ze kterého Sarasinovu myšlenku přejímá, však již blíže neuvádí). Sovák se s tímto tvrzením ztotožňuje a podporuje jej výsledky výzkumu mezi pražskými dětmi v předškolním a školním věku. Tento výzkum důsledně pátral po vrozeném typu laterality. Závěr ukázal, že poměr genotypů levorukosti a pravorukosti je opravdu 1:1.

Protože každý výzkum zabývající se počtem leváků užívá rozdílné metody a zaměřuje se na rozdílné projevy laterality, jsou jejich výsledná čísla těžko porovnatelná.

Následující údaje uvádím pouze pro srovnání:

Počet leváků ve společnosti:

- **Americká a britská populace:**
10 – 15 % preferuje levou ruku
- **Hispánský a asijský původ:**
9% preferuje levou ruku

(Healey, 2002)

- **ČSSR**
60.léta 2-3 ze 100
70.léta 5%
ČSFR
90.léta 10%

(Synek, 1991)

Druhá polovina dvacátého století přináší opět nové pohledy na rozvrstvení leváků ve společnosti. Tyto nové teorie srozumitelně přibližuje americká psychologka J.M.Healeyová (Healey, 2002). Uvádí, že neuropsycholog Ch.McManus ve svých zkoumáních zjistil následující: levorukost se objevuje 2x častěji u patnáctiletých než u sedmdesátiletých osob. Jako možné důvody takového nepoměru uvádí tato fakta:

- Dříve byli lidé více „přecvičováni“ z leváků na praváky.

- Společnost levorukých se časem poddává pravorukým.
- Mění se geny.

Takovéto nové studie prokazují, že laterální preference je jasně spojena s genetickou výbavou jedince. Byl dokonce objeven gen pro pravorukost. (Healey, 2002)

Anglické psycholožky Annetová a Turnerová vysvětlují tzv. *“faktor přesunu doprava“*. Vedly pozorování, že dítě v 1. půlroce svého života uchopuje věci většinou levou rukou. V období mezi 8. a 10. měsícem nastává výrazný přesun v úchopu – tentokrát do pravé ruky. Je to tak proto, že lidský mozek je již po generace převychováván „doprava“. (Synek, 1991)

Podobně bychom mohli uvést další teorie, které se mohou vzájemně potvrzovat či vyvracet.

Velký vliv na tom, zda jedinec bude mít dominantní svou levou či pravou hemisféru má tedy bezesporu dědičnost.

V následující tabulce uvádím procentuální vyjádření možnosti narození dítěte leváka při různých kombinacích laterální preference rodičů:

Tabulka 1

RODIČE	DÍTĚ
Levák Levák	50% Levák
Pravák Pravák	10 – 12 % Levák
Levák Pravák	25% Levák

5. DIAGNOSTIKA LATERALITY

V předchozí kapitole jsem se snažila vysvětlit význam dědičnosti na rozložení dominance jednotlivých hemisfér. Vystává otázka, jakým způsobem je možno diagnostikovat laterality – v našem případě se zaměříme přímo na možnosti diagnostiky leváctví. Jednoduchou metodu určování levorukosti od A.R. Lutrije podle sepnutí prstů obou rukou (Synek, 1991) můžeme využít pouze k prvnímu orientačnímu šetření. Pokud u žáka shledáme problémy, které mohou souviset s překříženou či nevyhraněnou laterality, postupujeme podle dále uvedených pravidel.

Při diagnostice laterality se zaměřujeme na posouzení horních končetin a očí. Využíváme k tomu těchto tří metod, jejichž výsledná zjištění vzájemně konfrontujeme:

- **Anamnéza**
- **Pozorování**
- **Objektivní zkoušky**

Konfrontace výsledných zjištění je prováděna právě proto, že při anamnéze se snažíme vysledovat genotyp, zatímco při pozorování a objektivní zkoušce můžeme vidět výsledný fenotyp. (Křišťanová, 1998)

5.1 Diagnostika ze strany rodičů

Objektivní posouzení laterality u dítěte může provádět správně školený učitel v mateřské či základní škole nebo psycholog /speciální pedagog. Je však nutné připomenout, že ona první pozorování by měl učinit sám rodič (vhodná je i spolupráce s pediatrem). Právě on totiž má možnost poznat své dítě co nejlépe již od prvních chvil, kdy spatřilo světlo světa.

Matka (nebo jiný „vychovatel“) tráví se svým dítětem nejvíce času, a tak by si měla pečlivě všimnout, jakou ruku dítě preferuje - například při následujících činnostech:

- Držení / uchopování předmětu
- Strkání prstů /ruky do úst
- Ohmatávání předmětu
- Držení lžičky / hrníčku
- Ukládání / vybalování věcí
- Držení tužky a kreslení (čmárání)
- Česání a držení zubního kartáčku
- Stavění věže z kostek
- Navlékání kroužků /korálků
- Házení s míčem
- Otevírání krabičky /rozbalování bonbónu

Toto jsou většinou spontánní pohyby, u kterých dítě není nuceno příliš přemýšlet. Další pozorování provádíme při činnostech, které u dítěte vyžadují složitější myšlenkové operace (slovně jej upozorníme „Pozor, opatrně!“)

- Stříhání
- Krájení nožem
- Zalévání květin
- Obkreslování / vymalování

O výsledcích svých pozorování by si rodiče měli vést záznam i s časovým údajem o věku dítěte.

Lateralita u malých dětí je často ještě nevyhraněná, proto se postupem času mohou jednotlivé záznamy u tytéž činnosti měnit. Můžeme se však setkat i s dítětem, které již od útlého dětství jasně preferuje pouze jednu ruku. (Looseová, 2003)

Rodič by se měl též držet zásady nevnucovat dítěti používání jím preferované ruky. Pravák totiž spontánně podává předmět do pravé ruky, stejně jako i další činnosti má snahu učit dítě tak, jak to dělají praváci. Tím však může

potlačit přirozený rozvoj lateralit u svého dítěte. Totéž se samozřejmě může stát u rodiče leváka.

Správná cesta je možnost výběru – předmět dáváme dítěti tak, aby si samo vybralo, kterou rukou jej uchopí.

Jestliže mají rodiče jakékoliv pochybnosti o laterální preferenci svého dítěte, mohou je konzultovat s pediatrem nebo učitelem, který nechá provést odborné vyšetření lateralit – nejdříve však po 4. roce věku dítěte. (Looseová, 2003)

Kdy by měla být lateralita u dítěte vyhraněná?

Na tuto otázku nemáme jednoznačnou odpověď. Nelze určit přesný datový mezník ve vývoji dítěte, kdy bychom mohli říct, že právě teď by mělo mít jasno, kterou ruku bude užívat jako dominantní. Autoři u nás vydávaných populárně naučných publikací uvádějí, že první náznaky laterální preference můžeme sledovat mezi 12 měsíci až 5. rokem života. Průměrný věk je okolo 3. roku. (Healey, 2002) Je jisté, že čím je dítě starší, tím je jeho lateralita vyhraněnější. Bývá to obvykle mezi 5. a 7. rokem. (Křišťanová, 1998) Tato vyhraněnost ale závisí na mnoha psychosociálních faktorech.

Z tohoto údaje vyplývá, že by učitelky předškolních ročníků mateřské školy měly mít zjištěnou lateralitu u všech dětí, které školku navštěvují. S jejich údaji následně pracují učitelky základních škol při zápisu do 1. ročníku ZŠ.

Když jsou rodiče o dané problematice dostatečně informováni a zároveň je-li dítě správně podporováno ve svém vývoji, nemusí při jeho vyhraněné lateralitě nastat žádné problémy s tím související.

Pokud se setkáme s ambidexterním dítětem, vedeme ho k používání jeho pravé ruky. Rozložení dominance na jeho mozkových hemisférách je totiž na stejné úrovni, tudíž mu používání pravé ruky nezpůsobí žádné komplikace. (Sovák, 1966)

Jinak je tomu ale u dítěte, které si při nástupu do první třídy stále není jisté, jakou ruku má při psaní používat. Nejistota se potom promítá i do dalších

činností a samozřejmě i do jeho chování. Může být ohrožen jeho dobrý start ve škole a další intelektový vývoj.

Taková laterální nevyhraněnost má být zachycena ještě v mateřské škole a dítě by mělo být vyšetřeno odborníkem – psychologem.

5.2 Diagnostika učitele

Proč by se učitel měl zabývat diagnostikou laterality žáka?

Odpovědí na tuto otázku je fakt, že každý učitel by měl dobře vědět, kterou ruku má žák dominantní právě proto, aby z jeho strany nedocházelo k nevědomé převýchově leváků. Dále se nám tak může dostat odpovědi, proč má žák potíže s grafomotorikou nebo s chováním ve škole.

Co vše, kdy a jak u žáka sledovat:

- Prvotní informace o žáku učitel získá z tzv. „Dotazníku pro rodiče“ z mateřské školy, kam dítě docházelo. Kromě běžných údajů o rodině zde nalezneme informace o chování dítěte, dovednostech, řečové úrovni a měl by tam být uveden i údaj, zda je dítě levák či pravák. Dotazník může být doplněn o zprávu z pedagogicko-psychologické poradny, a to v případě, že se u dítěte vyskytly nějaké jiné problémy. Takovéto dítě vedeme při zápisu ve zvláštní patrnosti.
- Při zápisu do 1. ročníků je vhodné - kromě běžně prováděných zkoušek – provést i rychlý orientační test laterality. Navrhují „Orientační test laterality“ od Z. Drnkové (Drnková, Syllabová, 1983):

1. **Hod míčkem na cíl (3x)**
2. **Stavění věže z kostek – na věž ještě postavit „komínek“**
3. **Nakreslení domečku levou a pravou rukou**

Výsledky testu pečlivě zapíšeme, v případě nevyhraněné laterality dítě pošleme na další vyšetření do ped.- psych. poradny (PPP).

• Při nástupu dítěte do 1. ročníku si učitel všímá, zda žák nemá problémy v těchto oblastech:

1. **Motorický neklid, náhlé změny v chování, koktavost, výkyvy v prospěchu / pozornosti.**
2. **Střídavá dominantnost ruky.**
3. **Problémy v pravolevé / prostorové orientaci.**
4. **Problémy při psaní pravou /levou rukou.**
5. **Problémy s kontinuitou.**
6. **Problémy s rovnoměrností tlaku při psaní, s kolísáním velikosti písma, s vedením / držením tužky, se sklonem písma a s mezerami mezi slovy, s rozvržením textu na papíru**
7. **Neúhlednost – důlky, kaňky, zlomené tuhy, roztřesené písmo.**
8. **Problémy se správným opisováním.**
9. **Problémy s překroucenými písmeny.**
10. **Nechuť ke škole / k některým předmětům.**

(Looseová, 2003)

Pokud shledáváme u dítěte takovéto či podobné potíže, musíme se dále ptát, jaké jsou jejich příčiny.

Ty mohou být různého původu – jednou z možných příčin může být i správně nerozpoznaná, překřížená či nevyhraněná laterální nebo dokonce převýchova leváka ze strany rodičů.

V tomto okamžiku učitel obvykle žáka pošle na další vyšetření k odborníkovi. Protože je dnes ale (i podle slov samotných dětských psychologů) velice módní posílat dítě s jakýmkoliv problémem okamžitě na vyšetření do PPP, bývá doba čekání na samotné vyšetření a posléze na jeho výsledek velmi zdlouhavá.

Apeluji tímto na diagnostické možnosti samotného učitele. Díky nim lze poměrně brzy rozpoznat, v čem a proč má žák dané potíže, a zajistit tak - pomocí individuálního a správně zaměřeného přístupu - možnost nápravy.

Využijeme výše uvedené tři metody diagnostiky laterality – **anamnézu, pozorování a objektivní zkoušky**.

1. ANAMNÉZA

Rodová – při pohovoru s rodiči si vytvoříme přehled o laterální preferenci u rodičů, prarodičů kvůli možnému hereditárnímu vlivu na genotyp dítěte (viz Tabulka 1). Zároveň se zajímáme o to, který ze členů rodiny je „přeucený“ levák, a jaký je celkový postoj rodiny k leváctví. (Křišťanová, 1998)

Osobní - Zajímá nás, jak popisují sami rodiče používání pravé/levé ruky u svého dítěte - vychází ze svých vlastních pozorování (ta jsou subjektivní – mnohdy značně zkreslená, jejich závěry je tedy možno využít jen jako „podpůrný“ materiál při naší další práci s dítětem). Zjišťujeme i postoj dítěte ke škole / k jednotlivým předmětům. (Křišťanová, 1998)

2. POZOROVÁNÍ

Činnosti, ve který pozorování provádíme, jsem uvedla v části 5.1 *Diagnostika ze strany rodičů*, proto by bylo zbytečné je znovu vypisovat. Je zřejmé, že tato pozorování může snáze a dlouhodoběji sledovat rodič nebo pedagog v mateřské škole.

Pozorování opakujeme, sledujeme detaily a zároveň provádíme tak, aby žák neměl pocit, že jej sledujeme. (Looseová, 2003)

Učitel na základní škole se může soustředit na pozorování užívání pravé/levé ruky zejména při:

- Držení psacího náčiní /štetců
- Házení míčem
- Pracovních činnostech

Je vhodné, nechat dítě provádět danou činnost nejprve tou rukou, kterou chce samo, poté jej tu samou činnost necháme provést rukou opačnou. Budeme tak moci výsledek kvalitativně porovnat. (Looseová, 2003)

3. *OBJEKTIVNÍ ZKOUŠKY*

Jestliže budeme při vyhledávání laterálně diagnostických postupů čerpat z běžně dostupné literatury s touto tematikou, setkáme s mnoha možnostmi. Existuje poměrně velké množství testů na diagnostiku lateralitu. Měla jsem možnost blíže porovnat test doporučený M. Sovákem (Sovák, 1966 ; Sovák, 1985) a L. Křišťanovou. (Křišťanová, 1998)

Sovák jako dostačující doporučuje zjistit lateralitu horní, popř. dolní končetiny, lateralitu zrakovou a sluchovou. Využívá přitom tyto zkoušky:

- Zkouška sepnutí rukou
- Zkouška navlékání
- Zkouška stavění kostek
- Zkouška skládání hříbečkové mozaiky
- Zkouška na dolní končetinu (posouvání krabice podél naznačené linky)
- Zkouška vedoucího oka
- Zkouška vedoucího ucha
- Doplnující zkouška kreslením a psaním

Podle Křišťanové (Křišťanová, 1998) se u nás nejvíce využívá „Zkouška lateralitu“ od Z. Matějčka a Z. Žlaba. Tato zkouška byla ověřována v 60. letech na více než 2000 dětech, poté byla v roce 1972 oficiálně vydána. Je určena pro psychology, pedagogy i lékaře. (Zelinková, 2003) Proto jsem se rozhodla právě tuto zkoušku popsat a v praxi vyzkoušet (viz Příloha).

5.3 **Zásady při diagnostikování**

Zásady při diagnostikování lateralitu zcela srozumitelně popisuje L. Křišťanová. (Křišťanová, 1998) Není nutné je jakkoliv doplňovat či měnit, proto si je dovoluji uvést v přímé citaci:

- „
1. *Musíme dokonale znát všechny konkrétní úkoly.*
 2. *Dítěti nesdělujeme důvod vyšetření.*

3. *Dítě vhodně motivujeme, musí se soustředit na cíl úkolu.*
4. *Vyšetřujeme dítě v klidném prostředí, bez přítomnosti jiných osob, zejména matky či jiných rodinných příslušníků.*
5. *Dítě sedí nebo stojí vždy přímo proti tomu, kdo vyšetřuje.*
6. *Musíme mít předem připravené všechny pomůcky.*
7. *Před dítě předkládáme různé předměty tak, aby pravá i levá ruka měla stejnou příležitost, např. k uchopení předmětů a manipulaci s nimi.*
8. *Po skončení, nebo nenápadně v průběhu vyšetření, provedeme pečlivé záznamy do předem připravených záznamových archů.*
9. *Dbáme na přísnou objektivitu zkouškových situací.*
10. *Vyvarujeme se rychlých a ukvapených závěrů. “*

(Křišťanová, 1998, str. 13)

6. PŘECVIČOVÁNÍ A JEHO NÁSLEDKY

V úvodní části práce jsem nastínila dřívější pohled společnosti na leváky. Možná bychom postavení leváků v nedávných dobách mohli srovnávat se situací některých dnešních etnických menšin. Jistě i ony musí překonávat mnoho překážek daných většinou.

Již ale v době osvícenství se setkáváme s Rousseauovými myšlenkami, které připomínají, aby rodič podporoval dítě ve svém přirozeném vývoji. Doslova nabádá nenutit děti, aby používaly nějakou ruku častěji. (Synek, 1991) Přesuneme se z 18. století do 20.. M. Sovák (Sovák, 1966) uvádí údaje z roku 1966 (!) o souboru 150 leváků vedených v péči pedagogicko-psychologické poradny. Jednalo se o žáky mateřské a základní školy. Z těchto 150 dětí nebylo přecvičováno **16**, ostatní děti byly přecvičovány již rodině, převážně pak v 1. třídě ZŠ .

V průběhu vývoje pedagogiky a psychologie se občas objevily názory zdůrazňující benevolentní přístup k levákům. Ale až v roce 1966 byl u nás vydán *Věstník ministerstva školství a kultury ČSR* obsahující metodický pokyn „*O výchově a vzdělávání levorukých dětí*“. Tento pokyn byl vydán právě na základě osvěty M. Sováka, který u nás v té době vedle Z. Matějčka a Z. Žlaba o problematice laterality nejvíce publikoval. Díky tomu se informace o přístupu k vyučování psaní leváků rozšiřovaly dále mezi učitele, skrze ně i mezi rodiče.

Přesto je nutné vysvětlit, proč děti podporovat v jejich přirozeně vyhraněné dominanci. Proč netrvat na jejich tzv. „přecvičování“ a s jakými formami přecvičování se můžeme sekat.

Učitel by se měl při svém pedagogickém působení na žáka snažit, co nejvíce jej podporovat ve své přirozenosti. Rozvíjet jeho přirozené schopnosti a dovednosti a dále na nich stavět.

Jestliže žák používá jako dominantní svou levou ruku, pak by potlačení jeho levorukosti znamenalo omezení rozvoje osobnosti žáka a zároveň možnost vzniku poruchy. (Sovák, 1966)

„Dispozici k různým poruchám vytváří nikoliv samo leváctví, ale jeho potlačování a přecvičování.“

(Sovák, 1966, str. 22)

Z dlouhodobého pozorování dětí – leváků byly vyčleněny tyto poruchy jako následky přecvičování (Sovák, 1985):

- *Motorický neklid 55%*

Zlobí, je neposedný, stále si s něčím hraje, vstává ze svého místa...zvláště při psaní je nápadná nežádoucí aktivita potlačované levé ruky.

- *Změny v chování 50%*

Plačtivost, bázlivost – jindy naopak mstivost, agresivita.

- *Potíže v psaní pravou rukou (39%)*

Pravá ruka jako nevedoucí nezvládla dobře výkon psaní, písmo je neurovnané, nekoordinované, nečitelné. Žák nestačí v diktátu.

- *Neurózy (38%)*

Nejčastěji se jedná o anxiету, negativismus.

- *Koktavost (33%)*

Pro koktavost z přecvičování svědčí i to, že přestane, jakmile se přestane s přecvičováním.

- *Odpor ke škole (27%)*

Zvracení před vyučováním, záškoláctví, ztrácení pomůcek.

- *Zhoršování prospěchu (27%)*

Typický je náhlý zlom v prospěchu k horšímu ve 3. ročníku (nastává vyučování vyjmenovaným slovům, která činí některým dětem velké obtíže, vyučuje se více nových gramatických jevů).

- *Výkyvy v prospěchu (27%)*

- *Výkyvy v pozornosti (22%)*

- *Dyslexie a dysgrafie (22%)*

U dyslexie a dysgrafie se jedná o specifické vývojové poruchy, které mají příčiny v patologických změnách na mozku. Tyto poruchy postihují leváky i praváky a mají svou specifickou symptomatiku.

Dyslexie a dysgrafie projevující se jako následek potlačování přirozené laterality dítěte mají také své typické projevy.

Poruchy čtení se projevují nejčastěji zrcadlovým čtením, příčinou je překřížená lateralita ruky s lateralitou oka.

Poruchy v psaném projevu shledáváme v zrcadlovém psaní, směrových zvratech, neúhledném / nečitelném písmu. Protože psaní je výkonem motorickým a intelektuálním, setkáváme se u přecvičovaných leváků i s častou chybovostí v diktátech, opisech a prepisech. Není výjimkou, že žák píše text pravou rukou a opravuje ho levou – svou přirozeně dominantní.

- *Neobratnost (22%)*

Jedná se o určitou pohybovou zmatenost, jistě související s pravolevou / prostorovou orientací.

- *Enuresis (14%)*

Stejně jako koktavost vymizí po ukončení násilného přecvičování.

- *Tik (8%)*

Záškuby v obličejovém svalstvu.

- *Tzv. „okénka“ (6%)*

Stavy krátkodobé duševní nepřítomnosti.

Patologické následky přecvičování se tedy u dítěte projevují v oblasti motorické, řečové a charakterové. Je narušena souhra obou mozkových polokoulí a jejich činnost. Tyto poruchy se mohou a nemusí objevit. Vždy záleží na stupni laterality, síle přecvičování a psychické odolnosti jedince. Čím silnější je levorukost, tím horší jsou následky přecvičování. Podstatná je i doba z hlediska věku leváka, kdy k přecvičování dochází. (Sovák, 1966)

Levák přecvičovaný od *útlého věku* podléhá většinou snadno, může se zdát, že se z něho bez větších problémů podaří vychovat praváka. Problémy s prospěchem či chováním takového dítěte však mohou přijít až s přibývajícím

věkem. Pak se příčiny neúspěchů nevidí v přecvičování, ale v samotném dítěti či jiných okolnostech. (Sovák, 1966)

Dítě v *předškolním a školním věku* se již přecvičuje hůře, neboť se již dovede takovému nepřirozenému nátlaku bránit. O to horší mohou být následky – viz patologické následky přecvičování. Pokud je dítěti umožněno vrátit se k používání levé ruky, problémy vymizí. (Sovák, 1966)

Přecvičování leváka v *dospělém věku* nezanechává na jedinci žádné negativní následky, neboť dominantní polokoule má své funkce již pevně stabilizovány. (Sovák, 1966)

Je vhodné připomenout, s jakými podobami přecvičování se může dítě – levák setkat (Sovák, 1966):

- Přecvičování *násilné*, které nedá dítěti šanci projevit svou přirozenou motorickou laterality. Jakmile použije při nějaké činnosti levou ruku, je okamžitě rodiči / učitelem vyzván k použití pravé ruky „Fuj, jakou ručičku to podáváš? Honem ji schovej!“

V horších případech je přecvičování doprovázeno tresty, někdy i tělesnými.

- Přecvičování *mírné* bývá formou jistého psychického nátlaku na dítě (formou „hry na city“) – „Udělal bys mi velikou radost, kdybys vzal pastelku do druhé ruky!“

- Přecvičování, při němž na dítě působí síla *napodobovacího pudu*. Dítě samo odpozuje používání pravé ruky. Toto přecvičování obvykle dítěti nepůsobí žádné potíže, jedná se o spontánní nápodobu.

- *Výsměch spolužáků* – děti jednají velmi impulzivně, rychle někoho odsoudí a naopak. Bez včasného pedagogického zásahu mohou levorukost kamaráda považovat za méněcennost, nenormálnost. Výsměch dětí, který může zanechat na psychice leváka těžký dopad, můžeme také považovat za projev nejistoty z neznámého. Takové chování může leváka snadno donutit k nechtěnému přizpůsobení se pravákům.

Zkušený a dobře informovaný učitel musí dobře zvážit, jaké jsou skutečné příčiny možných problémů žáka. Opírá se přitom o své teoretické znalosti, dobrou znalost žáka a jeho rodinného prostředí. Nezapomíná přitom na své diagnostické možnosti.

Závěrem této kapitoly si dovoluji citovat výstižné vyjádření odborníka varující proti násilnému přecvičování leváků:

„Není argumentem, že mnohé děti, původně levoruké, se daly přecvičit bez zjevných, jak se obvykle udává následků. Je však argumentem, že četné levoruké děti přecvičování nesnášejí, že tím trpí a že mnohé děti, přecvičené na pravou ruku a stížené v důsledku toho četnými potížemi, zbavily se svých potíží, když se s potlačováním levorukosti ještě včas přestalo.

Úkolem pedagogů je usnadnit levorukému dítěti zapojení do pravorukého prostředí.“

(Sovák, 1966, str. 45)

7. PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY PRVOPOČÁTEČNÍHO PSANÍ

Psaní je jednou z možných forem mezilidské komunikace. Využívá k tomu grafickou podobu slova. Výuka psaní je jednou z podstatných složek obsahu vzdělávání na prvním stupni základní školy – jako předmět se vyučuje v prvním, druhém a třetím ročníku. Kapitolou o psychologických aspektech prvopočátečního psaní se zabývá ve svých skriptech autorka R. Wildová. (Wildová, 2002) Právě z jejího díla jsem plně čerpala při zpracování této části diplomové práce.

Je nesporné, že psaní je složitá komplexní činnost, která klade nároky na všechny složky žákovy osobnosti – motoriku, vnímání, představivost, paměť, pozornost a myšlení. Jedná se tedy o souhru svalové a duševní činnosti, která může být ovlivněna různými vnitřními a vnějšími faktory.

Mezi vnitřní (endogenní) faktory patří individuální úroveň a stav poznávacích funkcí, smyslů a motoriky u žáka.

Do vnějších (exogenních) faktorů řadíme stav okolního prostředí žáka, přístup učitele k výuce psaní a jím zvolené metodické postupy.

Právě z těchto důvodů je pro učitele velice důležité poznání psychologické podstaty vyučovacího procesu a poznání všech předpokladů, které má žák pro osvojování si vědomostí, dovedností a návyků. Touto problematikou se blíže zabývá pedagogická a vývojová psychologie.

Aby učitel mohl vyučovací proces stále zdokonalovat, musí nutně respektovat všechny činitele, které psaní podmiňují.

Psaní řadíme mezi senzomotorické činnosti. Při učení psaní se na optické, řečové a kinestetické významové složky napojuje motorika ruky s příslušným vnímáním pohybu (kinestezí). Spojuje se zrakové vnímání s motorickou aktivitou. Je zapotřebí souhry následujících základních mozkových funkcí a motoriky:

- analyticko-syntetická činnost sluchová a zraková
- diferenciatní činnost akustická a vizuální (tj. sluchové rozlišení hlásek a slabik a zrakové rozlišení tvarů)
- prostorová a časová orientace

- zraková a sluchová paměť
- smysl pro rytmus
- schopnost v oblasti intermodality (jednotlivé hlásky spojit s příslušnými písmeny)
- dobrá schopnost v oblasti seriality (písmena navzájem správně spojit)
- dobrá vizuomotorická koordinace

Je jasné, že základy pro vlastní psaní získává žák při čtení. U čteného slova žák získává věcnou, hláskovou, oromotorickou a představu psaného obrazu písma.

Aby dítě bylo schopné plnit všechny výše uvedené požadavky, musí dosáhnout určité vývojové úrovně - školní zralosti (přípravenosti dítěte na školu). Tato školní připravenost nesouvisí s věkem, ale s vlivy sociálního prostředí a učení. Týká se nejen poznávacích složek psychické činnosti, ale všech stránek osobnosti dítěte.

Jaké složky školní zralosti rozlišujeme?

- Zralost rozumová (schopnost poznávání a vyjadřování reality)
- Percepční zralost (schopnost diferenciací)
- Analytické myšlení (schopnost postihnout podstatné znaky a vztahy mezi jevy, schopnost reprodukce předlohy)
- Schopnost zaměřené koncentrace pozornosti
- Schopnost logického zapamatování
- Výkonová motivace
- Dobrá úroveň vyjadřovacích schopností
- Přiměřený rozvoj jemné motoriky a vizuálně motorické koordinace
- Racionální přístup ke skutečnosti
- Zvládnutí odposlouchané hovorové řeči
- Schopnost chápání a užívání jiných symbolů
- Zralost emoční (dosažení určitého stupně emoční stability)
- Zralost sociální (schopnost převzít a úspěšně plnit sociální roli žáka)

8. METODIKA PRÁCE S LEVORUKÝMI DĚTMI

METODIKA PSANÍ LEVOU RUKOU

Cílem obsahu této kapitoly je popis obecných zásad, metodických pokynů, které usměrňují práci učitele a rodiče s levorukými dětmi. Při sestavování těchto zásad jsem se opírala o práce M. Sováka (Sovák, 1966) a L. Křišťanové. (Křišťanová, 1998) Tato autorka vychází z metodiky popsané Sovákem a doplňuje ji o poznatky z výukové školy prvopočátečního psaní J. Šemberové. (Šemberová, 1984) Utváření základních grafomotorických návyků při použití netradičních postupů se zabývá i A.C. Looseová. (Looseová, 2003) V její knize také najdeme kapitolu o metodických pokynech pro práci s leváky. Některé poznámky jsem si dovolila uvést na základě své osmileté praxe učitelky prvního stupně a praxe mých kolegů.

Metodika psaní levou rukou se opírá o základní grafické návyky dítěte (poloha těla při psaní, ruky, papíru a samozřejmě držení psacího náčiní). (Křišťanová, 1998) Předpokládá se, že tyto návyky si dítě může za určitých předpokladů osvojit již v rodině a následně v mateřské škole.

8.1 Rodina

V kapitole 5. *Diagnostika laterality* jsem již popisovala některé zásady výchovy leváka.

Při výchově dítěte musíme mít stále na paměti fakt, že laterality je v útlém dětství často nevyhraněná.

Dítě nejprve uchopuje předměty tou rukou, která je blíže danému předmětu. Motorická laterality se zpravidla začíná výrazněji projevovat tehdy, když dítě bere do ruky lžici. (Synek, 1991) Už v období před nástupem dítěte do mateřské školy si rodič může všimnout a vést záznamy, kterou ruku dítě při různých činnostech upřednostňuje. Zároveň by měl být seznámen s několika zásadami, jejichž dodržování zamezí případnému i nechtěnému přecvičování leváka na praváka.

„Dítě už od útlého věku má mít možnost užívat přednostně své vedoucí ruky ať pravé, či levé.“

(Sovák, 1966, str. 63)

M.Sovák (Sovák, 1966) doporučuje naprostou toleranci ze strany rodičů vůči levákovi. Dokonce podává-li dítě při pozdravu levou ruku, neměl by jej dle tohoto autora rodič opravovat či napomínat, ale měl by se přizpůsobit a podat též levou. Doporučuje takovéto chování rodičů proto, aby nedocházelo ke zbytečné zmatenosti dítěte. Nebo také proto, aby od útlého dětství nebylo v žádném případě dítě záporně ovlivňováno v utváření své laterality.

Mohli bychom ale tomuto tvrzení oponovat, neboť jsou jisté zvyklosti (nejen společenské), ve kterých se i levák musí dříve nebo později přizpůsobit. Těžko by levák stále vysvětloval při podávání levé ruky, místo pravé, důvody, proč tak činí.

Rodiče mohou s dětmi již od raného dětství pracovat na utváření základních grafomotorických návyků. Jedná se zejména o jednoduché výtvarné aktivity, při kterých se dítě seznamuje s papírem, pastelkami, barvami a jiným výtvarným materiálem. Při správném vedení se dá pracovat již s jednoletými dětmi. Pokud děti jsou vedeny již od útlého věku, jejich grafomotorické návyky se upevňují a berou je postupem času za samozřejmost.

Vybrané výtvarné činnosti, vhodné pro daný věk, pomáhají také v utváření uvolněnosti pohybu při kreslení (psaní). Pokud je doplníme o další aktivity – pohybové, poznávací či hudební, pak pozitivně rozvíjejí celou osobnost dítěte a v neposlední řadě posilují i vztah rodič – dítě. Návrhy několika takových aktivit uvádím v Příloze této práce.

Shrnutí zásad pro práci rodičů s levorukými dětmi před nástupem do MŠ:

- Pozorujeme utváření motorické laterality u dítěte, případné nejasnosti konzultujeme s pediatrem / pedagogicko psychologickou poradnou.
- Respektujeme používání levé ruky u dítěte.
- Snažíme se nevkládat předměty do jedné určité ruky dítěte podle toho, jak je nám to samotným přirozené (pravák do pravé, levák do levé). Předmět dáme před dítě tak, aby si samo vybralo, kterou rukou jej uchopí.
- Seznámíme s leváctvím dítěte i s ostatními členy rodiny a vyzveme je, aby jej plně respektovali (zejména prarodiče).
- Snažíme se pomocí vybraných aktivit rozvíjet grafomotoriku dítěte, včetně základních grafomotorických návyků.
- S přihlédnutím k věku dítěte poučíme, že leváctví je naprosto přirozené, není to žádná vada.

8.2 Mateřská škola

V ideálním případě může pedagog v mateřské škole navázat na práci rodičů s dítětem a jeho získané dovednosti a návyky dále rozvíjet. Připusťme si však, že většina dětí přichází z hlediska grafomotorických návyků do mateřské školy téměř netknutá.

Prvním úkolem učitele v MŠ by mělo být vytvoření si přehledu o používání levé / pravé ruky u všech dětí. Uvědomme si však, že dítě nastupuje do školky většinou okolo třetího roku života a v tomto věku laterality nemusí být ještě zcela vyhraněná. Úplný přehled by měl učitel MŠ mít zcela jistě u všech předškolních dětí, aby byly děti s nevyhraněnou laterality včas diagnostikovány a včas jim byla zajištěna dostatečná péče.

Učitelé v mateřské škole s dětmi nacvičují základní grafomotorické návyky při kreslení a při průpravných uvolňovacích cvičích. Mají k dispozici mnoho metod k nácvičení správného špetkovitého držení tužky (pastelky), kontrolují správnou polohu těla a ruky při kreslení a polohu papíru.

Děti mají snahu držet si pastelku tak, aby jim kreslení činilo co nejmenší námahu a aby na obrázek dobře viděly. Mohou si tak upevnit nevhodné návyky, které se později špatně odstraňují. Německá autorka A.C. Looseová (Looseová, 2003), která se zabývá grafomotorickými problémy u dětí, ale doporučuje neopravovat špatné držení tužky v průběhu samotného kreslení, je vhodnější jej zlepšovat speciálními cvičeními na jemnou motoriku .

Zdůrazňuji, že existuje nepřehledné množství aktivit, při kterých lze dané návyky upevňovat.

Dovoluji si též tvrdit, že na rozdíl od základní školy mají učitelky v mateřinkách časově větší prostor pro provádění přípravných uvolňovacích cviků. Při správném a účelném využití tohoto prostoru mohou dítěti významně usnadnit nácvik psaní v prvním ročníku ZŠ.

Děti by měly zvládnout směr psaní zleva doprava, takže se soustředíme i na nácvik pravolevé a prostorové orientace.

Nedílným předpokladem pro nácvik správného psaní je uvolněný, nekřečovitý pohyb. Proto nacvičujeme uvědomělé uvolnění celého těla (relaxace), soustředíme se na uvolnění od ramenního a loketního kloubu až po uvolnění zápěstí a prstů ruky (včetně nácviku tzv. „špetky“).

Nabízí se opět velká škála možností a inspirací, které lze využít tak, aby výsledkem byl kladný vztah ke kreslení (psaní), uvolněné a uvědomělé držení psacího náčiní. (Křišťanová, 1998)

Shrnutí zásad pro práci pedagogů MŠ s levorukými dětmi:

- Snažíme se pomocí daných aktivit rozvíjet grafomotoriku dítěte, včetně základních grafomotorických návyků, soustředíme se na časté a správné provádění uvolňovacích a průpravných cviků pro psaní.
- Nacvičujeme prostorovou a pravolevou orientaci u dětí.
- Zařazujeme speciální cviky pro uvolnění těla a jeho částí pro hrubou, střední a jemnou motoriku.
- Zdůrazňujeme nutnou spolupráci s rodiči dítěte!

8.3 Základní škola

Zásady práce učitele základní školy s levorukým žákem se v mnohém neliší od postupů učitelů mateřské školy. Bylo by zbytečné je opakovat. Přejdeme tedy přímo k metodice psaní leváků.

Cílem výuky psaní leváků je normalizované a dobře zvládnuté psaní, stejně jako u praváků.

Přestup z mateřské školy do prvního ročníku školy základní je pro děti zpočátku psychický a fyzický nápor. V mateř. škole mají více pohybové volnosti a doba, po kterou se musí soustředit je také minimální. Ve škole si děti zvykají na nové prostředí, nového učitele a utvářejí si nové vztahy. Musí plnit pokyny učitele a povinnosti s tím související. Zvykají si na to, že se nemohou stále volně pohybovat po třídě a že se musí po určitou dobu soustředit a pracovat. Psychická a fyzická zralost v době nástupu do školy je u každého dítěte jiná. Učitel by měl tuto skutečnost respektovat a je pouze na něm a na jím zvoleným metodám práce, jak toto adaptační období pomůže svým žákům překlenout. Pocit uspokojení ze sebe sama a častý prožitek úspěchu pomáhá dítěti utvořit si kladný vztah k učení a škole v následujícím období jeho dalšího vzdělávání.

Také při výuce psaní v prvním ročníku dochází ke značné svalové zátěži v oblasti zápěstí a prstů.

„Vývoj jemné motoriky je závislý na funkci nervové soustavy, růstu a osifikaci kostí a na svalové zralosti.“

(Křišťanová, 1998, str. 26)

Senzomotorická koordinace není též ještě plně vyvinuta, proto může mít žák zpočátku potíže v koordinování jemných pohybů nutných při psaní. Snaží se pak psaní si různým způsobem ulehčovat stejně, jak tomu byl zvyklý při kreslení. (Křišťanová, 1998)

Dále může být pro leváka nové nutné dodržování směru zleva doprava. Přirozeným je jim totiž směr opačný – zprava doleva. Při špatném či nedůsledném vedení si může osvojit množství nevhodných návyků.

Učitel si tak musí uvědomit, že levák může potřebovat k zvládnutí plynulého psaní více času .

Výuku prvopočátečního psaní je pak vhodné rozčlenit na několik etap, které mají průpravný charakter a které na sebe navazují. Tzv. „přípravná fáze“ předcházející výuce psaní vlastních písmen by měla trvat 6 – 8 týdnů. (Wildová, 2002) Aby se totiž mohly rozvíjet vyšší dovednosti (psaní), musí jim předcházet určité vývojové fáze. Při nácvičku psaní je vhodné zaměřit se na rozvoj těchto důležitých dovedností (Looseová, 2003):

- *Hrubá a jemná motorika*
- *Hrubá a jemná koordinace*
- *Koordinace rukou / Ruky a očí*
- *Vestibulární vnímání (vnímání rovnováhy)*
- *Regulace svalového napětí*
- *Vnímání těla*
- *Prostorová / pravolevá orientace*
- *Hmatově – kinestetické vnímání*
- *Držení psacího náčiní („špetka“)*

Shrnutí zásad a metodických pokynů pro práci učitele ZŠ s leváky:

- Učitel respektuje leváctví u žáka, nesnaží se o „přecvičování“.
- Učitel ovládá metodiku psaní levou rukou, umí žáka správně vést. Držení těla a pohyby při psaní předvádí též levou rukou. Stále si všímá motorické laterality žáků.
- Učitel úzce spolupracuje s rodiči, případně i s pedagogicko – psychologickou poradnou.

- Učitel posadí levorukého žáka tak, aby v lavici pro dva seděl levák v levé polovině, sedí-li s pravákem.
- Je-li ve třídě leváků více, je výhodné posadit je za sebou nebo v lavici pohromadě, pro snazší orientaci v jejich manuálních činnostech.
- Pokud je to možné, učitel zajistí optimální nastavení výšky lavice a židličky. Je vhodné občas měnit židličku se sezením na relaxačním míči.
- Pro leváka zajistíme osvětlení zleva a mírně zřepředu.
- Učitel dodrřžuje individuálně optimální dobu pro psaní.
- Učitel vhodně žáky motivuje, povzbuzuje a snařží se o přiměřené hodnocení výkonu. Soustřepřduje se na sebemenšší úspěch žáka.

Drřžení tēla:

- řžák sedí rovně, na obou stehnech. Váhu nepřenáší ani na jednu ani na druhou stranu. Mírně se předkloní, aby dobře viděl na psací plochu.
- Opírá symetricky předloktí o desku stolu, předloktí leřží na stole.
- Loket nebo zápěstí se nemá zvedat ani ohýbat.

Poloha papíru (seřšitu):

- Pravák si dává papír na pravou stranu od střední roviny, se sklonem pravého okraje vzhůru. Levák si dává papír, zcela obdobně od střední roviny mírně doleva, se sklonem pravého rohu dolů.
- Seřšit nebo papír se nepřitahuje příliš blízko k břichu.
- Sklon seřšitu se nedá přesně stanovit. Sklon má být takový, aby ruka při pohybu celé paže od ramene konala čáru souběžně s linkami seřšitu. Při přehnaném sklonu by takto opsaná čára probíhala od linek vzhůru, při nedostačujícím sklonu by šla dolů. Někdy lze sklon mírně přehnat k docílení přijatelného výsledného sklonu písma.
- Učitel by měl respektovat individuálně vhodný sklon seřšitu.
- Průpravné uvolňovací cviky pro psaní provádíme na papír /fólii / tabuli ve svislé poloze. Psací plocha by měla být dostatečně velká (formát A2,

A1) a umístěna ve výši očí žáka. Dochází tak také k zafixování správné polohy ruky při psaní.

Poloha ruky:

- Ruka spočívá na malíčku, který se lehce opírá o podložku a po ní se posunuje.
- Hřbet ruky se sklání lehce vlevo vzhůru tak, aby svíral s předloktím tupý úhel. Tím se zápěstní kloub uvolní a připraví se pro jemné pohyby celé ruky.

Psací náčiní:

- Tužka leží na prostředníku, drží ji palec a mírně ohnutý ukazováček. Jedná se o tzv. špetkovité držení psacího náčiní.
- Držátko tužky leží ve žlábků mezi palcem a ukazovákem a směřuje zpět vedle levého ramene.
- Hrot tužky směřuje vpřed od těla téměř v prodloužené ose očí, a je tudíž nasazen vždy pod příslušnou linkou.
- Musíme brát zřetel na grafomotorické možnosti a individuální zvláštnosti dětí (úraz ruky, vývojové vady prstů, svalová ochablost, dyspraxie).

Způsob psaní:

- Doporučuje se způsob psaní zdola – šikmo zdola, postupuje po linkách s určitým sklonem tak, aby žák viděl celý text napsaný na řádce. Podle L. Křišťanové (Křišťanová, 1998) doporučují též někteří učitelé dát dítěti do podpaží měkkou houbičku, dítě si ji přidržuje a udržuje tím držení tužky zdola.
- Pohyb při psaní musí silněji vycházet z prstů, vypadá to, jako by prsty musely psát „nahoru“. Prsty držící náčiní zůstávají vždy pod linkou – tím si žák text nerozmazává a nestíní si.
- Ruka zůstává v přímé linii s předloktím, pod úrovní písma.
- Používáme počátku co nejširší linkování, pomocné linky. V případě potřeby, umožníme dítěti psát přes dva řádky.

- Pro snadnější pravolevou orientaci doporučujeme procvičovaný spoj tzv. „předepsat“ učitelem na začátek i na konec řádku.
- Levák si obtížně vytváří návyk sklonu písma doprava (70 - 75°), proto tolerujeme písmo „stojaté“ (až do 90°). Při toleranci učitele lze připustit i mírný sklon doleva.

Podotýkáme, že sklon písma je určen pouze kulturními zvyklostmi dané země. Americká psycholožka J.M. Healey (Healey, 2002) píše, že mnoho leváků dává raději přednost tiskacímu písmu před psacím, protože psací písmo vyžaduje jemnější motorické dovednosti. Jako kompromis mezi psacím a tiskacím písmem doporučuje tzv. DeNealianovu abecedu. Je známým faktem, že v anglicky mluvících zemích je obvyklejší způsob psaní tiskacím písmem. V našich školách se tiskací písmo u leváků jako kompenzace příliš netoleruje.

Nedomnívám se, že by levák nemohl za určitých podmínek dosáhnout stejné motorické úrovně jako pravák.

- Pro psaní doporučíme rodičům zakoupit tužky a pastelky z tzv. trojhranného programu (zn. KOOH-I-NOOR) a psací pero zn. Tornádo – zanechává úzkou, plynulou stopu a nerozsmazává se. Lze doporučit i mikrotužku 0,9, později 0,7. Na našem trhu jsou též k dostání speciální pera, násadky pro správné držení pera a nůžky určené přímo pro leváky. U psacích potřeb pro leváky je však zarážející jejich cena (psací pero pro leváky lze zakoupit v ceně pohybující se okolo 200,- Kč !). Násadky pro správné držení lze vyrobit také např. z moduritu.

Tvary a velikost písma:

- Na začátku tolerujeme individuální velikost písma (žák může mít potřebu psát větší písmena).
- Plynulost písma může zpočátku narušit nesouvislé posunování levé ruky a špatná zrková kontrola napsaného textu.
- Diakritická znaménka ale učíme doplňovat bezprostředně nad příslušným písmenem.

Při nevhodném metodickém vedení se můžeme u leváků setkat s těmito nesprávnými psacími návyky (Křišťanová, 1998):

- nesprávné držení těla (vychýlení osy páteře do stran, „hrbení se“)
- nesprávné držení psacího náčiní („drápovitý“ způsob psaní – dlaň je nad linkou)
- „zrcadlové písmo“ je s největší pravděpodobností výsledkem překřížené laterality – ani to by nemělo učitele a rodiče odradit, takovýto problém se vyskytuje i u praváků a postupem času vymizí

Metodické pokyny pro výuku psaní leváků by měl učitel uplatňovat od počátků výuky, přitom nejefektivněji působí dané postupy na nepřecvičovaného leváka. Leváka psacího pravou rukou převádíme zpět na levou jen tehdy, vyskytují – li se u něj problémy související s potlačením dominance. Pokud takové problémy u něj neshledáme a žák sám nechce psát levou rukou, ponecháme skutečnost takovou, jaká je. (Sovák, 1966)

9. PRAKTICKÁ ČÁST – EMPIRICKÝ VÝZKUM

9.1 Téma výzkumu

V předcházejících kapitolách jsem se snažila popsat teorii problematiky leváctví, metodiku výuky prvopočátečního psaní leváků a metody práce s těmito dětmi.

Na základě osobní zkušenosti učitelky NŠ se domnívám, že učitelé počátečních ročníků základních škol jsou s výše uvedenou problematikou nedostatečně seznámeni, a tudíž v plné míře neuplatňují dané metodické postupy ve své praxi. Rozhodla jsem se tuto myšlenku rozvést a formulovat ji jako problém vlastního pedagogického výzkumu.

Téma výzkumu vychází ze zaměření diplomové práce a zní:

„Metodika výuky prvopočátečního psaní leváků a její přímá aplikace v praxi učitelů prvního stupně základních škol.“

9.2 Cíl výzkumu

Při stanovení výstupních cílů celého výzkumu jsem se ptala: čeho chci během šetření dosáhnout a jaký je vůbec smysl celého šetření?

Cílem výzkumu je tedy zjištění úrovně teoretických znalostí učitelů prvního stupně ZŠ o problematice výuky leváků a následná aplikace těchto znalostí v jejich praxi. Výsledná zjištění je možné použít jako inspiraci pro vytváření moderní a věcné publikace (příručky pro učitele) zaměřené svým obsahem pouze na metodiku výuky prvopočátečního psaní leváků. Také by tato zjištění mohla být impulsem pro instituce vzdělávající budoucí či stávající učitele k většímu zaměření se na danou problematiku.

9.3 Výzkumný problém

Po pečlivém zvážení jsem jako výzkumný problém formulovala tyto otázky:

Znají učitelé prvního stupně základních škol metodiku výchovy a výuky psaní leváků?

- kde tuto teoretickou připravenost získali
- mají zájem se v této problematice dále vzdělávat

Které konkrétní postupy uplatňují učitelé prvního stupně ZŠ ve výuce psaní leváků?

Diagnostikují učitelé prvního stupně základních škol laterální u svých žáků?

9.4 Popis použitých metod ve výzkumu

Při výběru z metod a technik empirického pedagogického výzkumu jsem zvolila jednu z technik explorativní metody – dotazník doplněný volným rozhovorem s respondenty. Dotazníkem lze oslovit větší počet respondentů a získat tak rychle a snadno žádané informace. Výhodou je i poměrná snadnost jeho administrativního zpracování.

Dotazník obsahuje 19 otázek, které lze podle míry volnosti roztrždit na *uzavřené, polouzavřené* a *otevřené*. Jedna otázka využívá pro odpovědi tzv. škálu.

Úvodní část dotazníku obsahuje představení zadavatele, oslovení respondenta a vysvětlení důvodu, proč se na něj obracím a k jakým účelům dotazník slouží. Následuje vysvětlení způsobu vyplňování. Zvolila jsem dotazník anonymní, protože žijí v malém městě Semily, kde se učitelé všech škol navzájem dobře znají. Takže by respondenti mohli mít pocit, že bych mohla nějakým způsobem zneužít jejich případnou neznalost zkoumané problematiky.

A nyní k vlastním otázkám – jejich popis a zdůvodnění jejich zařazení do dotazníku.

1. **Kolik je Vám let?**
2. **Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání včetně specializace?**
3. **Jaká je délka Vaší praxe?**
4. **Na jakém stupni ZŠ v současnosti vyučujete?**

Na začátek vlastního souboru otázek jsem zařadila *identifikační otázky* (otázky 1 – 4). V těchto otázka mě zajímají základní údaje o respondentu (věk, nejvyšší dosažené vzdělání a specializace, délka praxe, zda vyučuje na prvním stupni ZŠ).

5. **Vyučoval/a jste někdy předmět „psaní“ v 1. nebo ve 2. ročníku ZŠ?**
6. **Máte pocit, že jste pro výuku prvopočátečního psaní dostatečně metodicky připraven/a?**
7. **Kde jste se seznámil/a s metodikou výuky prvopočátečního psaní leváků?**
8. **Měl/a byste zájem se s touto problematikou více seznámit? Kde?**

Otázky (5 – 8) se zajímají o celkovou teoretickou připravenost učitelů pro výuku psaní. Připravila je dostatečně vysoká škola? Byli seznámeni s metodikou výuky psaní leváků? Mají učitelé zájem se v této oblasti dále vzdělávat? Jaký způsob by jim nejvíce vyhovoval?

9. **Je metodika výuky psaní leváků ve všech krocích stejná jako u praváků?**
10. **Domníváte se, že by měl učitel předvádět levákovi psaní levou rukou?**
11. **Domníváte se, že je vhodné „přecvičovat“ leváka na používání pravé ruky?**
12. **Setkal/a jste se v průběhu své praxe s takovým přecvičováním? Pokud ano, zakroužkujte přibližné období.**
13. **Domníváte se, že levák potřebuje k nácvičku psaní**

- a) **individuální péči**
 - b) **více času**
14. **Domníváte se, že by levák mohl mít úlevy v hodnocení grafického vzhledu písma?**
15. **Existují nějaké speciální psací pomůcky pro leváky? Uved'te, které přesně byste rodičům doporučil/a.**
16. **Vypište, prosím, které konkrétní postupy a zásady uplatňujete při nácviku psaní leváků?**

V otázkách 9 – 16 zjišťuji vlastní znalosti učitelů o přístupech ve výuce psaní leváků. Vycházím přitom z obsahu předchozích kapitol, kde jsem tyto metodické postupy a zásady podrobně popisovala podle M. Sováka a L. Křišťanové. Jaké konkrétní přístupy aplikují učitelé v praxi a jaká je tolerance vůči písemnému projevu leváků? Setkali se v průběhu své praxe s jejich přecvičováním – anebo je tento jev záležitostí již předešlé generace učitelů ?

17. **Myslíte si, že by si měl učitel vést přehled o laterální preferenci svých žáků?**
18. **Zjišťují se tyto skutečnosti na Vaší škole při zápisu do prvního ročníku?**
19. a) **Smí učitel sám provádět testy laterality ve své třídě?**
b) **Provádíte objektivní zkoušky laterality ve své třídě?**

Otázky číslo 17 – 19 zkoumají využití možností laterální diagnostiky ve třídě samotným učitelem.

Jako doplňující metodu k dotazníku jsem zvolila rozhovor s učiteli, kteří dotazník vyplnili. Při tomto rozhovoru mohli vyjadřovat své další postřehy ke zkoumané problematice.

Celé znění dotazníku uvádím v Příloze diplomové práce.

9.5 Popis zkoumaného terénu

Výzkum je zaměřen pouze na učitele prvního stupně základních škol. Výzkum byl prováděn na sedmi školách semilského okresu:

Základní škola Ivana Olbrachta (Semily)

Základní škola Dr. Františka Riegra (Semily)

Waldorfská základní škola (Semily)

Základní škola Slaná u Semil

Základní škola Košťálov

Základní škola Bozkov

Základní škola Lomnice nad Popelkou

Jedná se o 4 městské školy a 3 venkovské školy.

9.6 Vlastní výzkum

Vlastní výzkum probíhal v několika etapách. Nejprve jsem vyzkoušela dotazník na vzorku 3 respondentů. Podle jejich kritických připomínek a odpovědí jsem dotazník upravila pro větší stručnost a lepší srozumitelnost. Také jsem některé otázky z původní verze dotazníku vyřadila, neboť v některých případech by byly dané výpovědi zbytečné, špatně zpracovatelné a nebo by se dala lehce zpochybnit jejich validita (respondent by mohl podle znění otázky lehce předpokládat žádanou odpověď, a podle toho svou výpověď přizpůsobit). Výsledné znění otázek dotazníku prezentuji v této kapitole diplomové práce (podkapitola 9.4).

Ve druhém kroku jsem zvážila, které školy by bylo vhodné zařadit do výzkumu. Chtěla jsem, aby dotazníky vyplňovali učitelé z různých typů škol. Městské a venkovské školy se rozlišují v počtu žáků, vybavenosti a mnohdy také ve způsobu práce (viz princip tzv. malotřídek). Protože se v Semilech nachází i základní škola waldorfského typu, zdálo se mi důležité zařadit do výzkumu

výpovědi také těchto učitelů. Waldorfské školství má totiž propracovanou metodiku výuky psaní velmi zajímavým a netradičním způsobem.

V následující tabulce uvádím počty rozdaných a navracených dotazníků (vyplněných a nevyplněných) na každé z uvedených škol:

Tabulka 2

<i>Název školy</i>	<i>Počet rozdaných dotazníků</i>	<i>Počet navracených vyplněných dotazníků</i>
ZŠ Ivana Olbrachta Semily	5	2
ZŠ Dr. F.L. Riegra Semily	5	5
ZŠ Waldorfská Semily	5	0
ZŠ Slaná u Semily	3	2
ZŠ Košťálov	5	5
ZŠ Bozkov	2	1
ZŠ Lomnice nad Popelkou	5	0
Celkem	30	15

Na každé škole jsem osobně požádala učitele o vyplnění dotazníku, vysvětlila jim důvod provádění výzkumu a jeho cíl a v neposlední řadě jsem je seznámila se způsobem vyplňování. Těm učitelům, kteří svolili, jsem dotazník přenechala k vyplnění. Pouze na Základní škole waldorfské mi hospodářka školy nedovolila vstup ani k vedení školy, ani za učiteli.

Jak je patrné z tabulky, ze 30 rozdaných dotazníků jsem získala pouze 15 dotazníků vyplněných. Jako důvody nevyplnění učitelé uváděli: nedostatek času, nechuť k podobným činnostem, nezájem o danou problematiku. Stejných odpovědí se mi dostávalo, když jsem navrhla krátký rozhovor o zkoumaném

problému. Žádný z učitelů neměl zájem spolupracovat, tudíž následný rozhovor neproběhl ani na jedné ze škol.

Ve třetím kroku provádění výzkumu jsem začala uvedené výpovědi zpracovávat a vyhodnocovat.

9.7 Vyhodnocení empirického výzkumu

Výzkumu se zúčastnilo **15** respondentů. Jednalo se o učitele, kteří všichni v době provádění výzkumu (listopad 2005) vyučovali na prvním stupni základní školy.

Věk dotazovaných se pohyboval v rozmezí mezi **25** až **57** let. Průměrný věk (podle vypočítaného aritmetického průměru) respondentů činil **41** let.

12 respondentů vystudovalo vysokou školu pedagogickou, obor učitelství pro 1. stupeň, **2** respondenti vystudovali vysokou školu pedagogickou, obor učitelství pro 2. stupeň, **1** respondent je absolvent střední pedagogické školy.

Délka praxe dotazovaných se pohybovala v rozmezí mezi **2** až **33** roky. Průměrná délka praxe respondentů tak činila **16,8** roku.

Na otázku, zda někdy vyučovali předmět psaní v 1. nebo ve 2. ročníku odpovědělo **13** kladně, **2** záporně.

Na základě vyhodnocení identifikačních otázek mohu předpokládat, že většina respondentů - **12 (86,7 %)**¹ by měla být na základě své aprobovanosti

¹ Poznámka:

V podkapitole 9.6 jsem při vyhodnocení převáděla počet daných odpovědí na procenta. Procentuální výsledek jsem poté zaokrouhlovala na jedno desetinné místo podle matematických zvyklostí (výsledkem bylo totiž periodické číslo). Z tohoto důvodu je v případě četnosti odpovědí 10,4,1 výsledek po sečtení 100,1%. Ten jsem opět zaokrouhlila na 100%.

dostatečně seznámena s problematikou výuky prvopočátečního psaní leváků i praváků.

Tuto svou teoretickou připravenost pro vyučování předmětu psaní by respondenti ohodnotili:

Výborně	1
Velmi dobře	10
Dobře	4
Dostatečně	0
Nedostatečně	0

Nejvíce dotazovaných získalo znalosti potřebné k metodickému zvládnutí výuky psaní leváků samostudiem odborné literatury (7), dále pak od svých kolegů v zaměstnání (6). **Jeden** respondent získal tyto znalosti výchovou vlastních dětí - leváků a pouze **1** dotazovaný je získal studiem vysoké školy. Všichni dotazovaní (15) mají zájem se v této problematice dále vzdělávat, a to cestou účasti na seminářích dalšího vzdělávání učitelů.

Právě z tohoto zjištění se můžeme domnívat, že se příprava budoucích adeptů učitelství nedostatečně zaměřuje na zvládnutí didaktiky prvopočátečního psaní leváků. Učitelé pak musí hledat tyto informace jinou cestou v průběhu své pozdější praxe. Přitom uvážíme-li fakt, že se leváci vyskytují téměř v každé třídě, musíme nutně konstatovat, že jsou tyto znalosti potřebné.

Jak jsou učitelé prvního stupně seznámeni s metodikou výuky psaní leváků?

Při vyváření souboru otázek k tomuto problému jsem se snažila postihnout obecné metodické zásady pro výuku psaní leváků. Snažila jsem se nezacházet do velkých podrobností, aby učitelé neměli pocit zkoušení.

8 dotazovaných (53,3 %) se domnívá, že metodika výuky psaní leváků **je ve všech krocích stejná** jako u praváků. **6** dotazovaných (40 %) odpovědělo na tuto otázku **záporně**, **1** dotazovaný (6,7 %) zvolil variantu odpovědi **nevím**.

Dále jsem zjistila, že se učitelé v nadpoloviční většině domnívají, že by učitel měl předvádět levákovi psaní také levou rukou. **Kladně** v tomto případě odpovědělo **10** respondentů (66,7 %), **záporně 4** (26,7 %), **1** respondent odpověděl **nevím** (6,7 %).

Žádný z dotazovaných si nemyslí, že je vhodné přecvičování leváků na používání pravé ruky. Dokonce **10** (66,7%) z dotazovaných učitelů se s tímto jevem ve své praxi **vůbec nesetkalo**, **1** (6,7%) učitel **ano - přibližně před 15 lety**, **4** (26,7%) učitelé také – **přibližně před 20 lety**.

L. Křišťanová (Křišťanová, 1998) i M. Sovák (Sovák, 1966) shodně tvrdí, že leváci potřebují k nácvičování psaní více času a individuální péči. Myslí si to také samotní učitelé?

Pro individuální péči se vyslovilo **8** respondentů (53,3%), **6** se vyjádřilo **záporně** (40%), **1** respondent odpověděl **nevím** (6,7%).

Pouze **5** učitelů (33,3%) by věnovalo levákům při výuce psaní více času, **9** z nich zvolilo odpověď **ne** (60%), **1** (6,7%) odpověděl **nevím**.

V předchozí kapitole 8 jsem psala o nutnosti tolerance v hodnocení grafického projevu leváků, neboť sklon písma, které se v našich školách vyučuje, neodpovídá přirozenému sklonu leváka, je vytvořeno pro praváky. Proto jsem také do dotazníku zařadila otázku týkající se tolerance v hodnocení písma leváků (*Mohl by mít levák úlevy v celkovém hodnocení grafického vzhledu písma?*). Po vyhodnocení musím konstatovat, že jsem očekávala více kladných („pro tolerantních“) odpovědí, než jsem ve skutečnosti spočítala. **Kladných** odpovědí bylo **8** (53,3%), **záporných 7** (46,7%).

Poslední 2 otázky z tohoto souboru byly změřeny na praxi – učitelé měli přesně popsat:

- *které pomůcky pro leváky znají a doporučili by je rodičům k zakoupení*

4 učitelé by doporučili tužky z tzv. trojhranného programu

4 učitelé by doporučili speciální násadky na tužky (zakoupené nebo vyrobené z moduritu)

7 učitelů by doporučilo nůžky pro leváky

8 učitelů by doporučilo psací pero pro leváky (značku – např. známé „Tornádo“ – nevedl nikdo)

4 učitelé neznají **žádné** pomůcky

- *které konkrétní metodické postupy ve své praxi při výuce psaní leváků uplatňují (poloha sešitu, sklon písma, držení tužky.....)*

Respondenti uváděli následující odpovědi (připsané číslo značí četnost dané odpovědi):

Předvádění psacího pohybu učitelem **2**

Uvolňovací cviky **7**

Cviky na pravolevou orientaci **1**

Nástěnný obraz s ukázkou polohy při psaní **1**

Kontrola správného držení psacího náčiní **4**

Kontrola polohy sešitu **4**

Správné posazení v lavici **3**

Speciální výtvarné činnosti pro uvolnění ruky a nácvik špetky **1**

Předepsání sešitu z obou stran **2**

Cviky na uvolnění celého těla, ruky **1**

Zvýšená spolupráce s rodiči **1**

Specifická měkkost tužek **1**

Správné osvětlení **1**

4 respondenti uvedli odpověď „**žádné**“ .

Jaké závěry můžeme vyvodit z výše uvedených výpovědí? Více než polovina dotazovaných učitelů uvedla (53,3%), že je metodika výuky leváků a praváků ve všech krocích stejná. Pokud však porovnáme odpovědi dalších otázek této tématické baterie, nemůžeme jednoznačně říci, že učitelé tuto metodiku vůbec neznají. Jak se nám potvrdilo, mají povědomí alespoň o některých metodických krocích: vylučují možnost přecvičování leváků, 66,7% dotazovaných učitelů ví o nutnosti předvádění psaní levákovi levou rukou, jsou ochotni věnovat levákům individuální péči a většinou znají některé z dostupných psacích a pracovních pomůcek pro leváky.

Na jisté mezery bychom mohli poukázat v otázkách tolerance hodnocení grafického projevu leváků a v aplikování konkrétních metodických postupů v praxi (např. poloha sešitu, vedení psacího pohybu, poloha těla při psaní...). Učitelé nejčastěji uváděli zařazování uvolňovacích cviků do výuky. Jistě by bylo pro výuku přínosné seznámit se také s jinými cviky, kterými je možno rozvíjet jednotlivé dílčí dovednosti podporující psaní (ty jsem popisovala v kapitole 8).

Dostáváme se k vyhodnocení posledního souboru otázek, které se zaměřovaly na možnosti laterální diagnostiky v práci učitele prvního stupně ZŠ.

10 (66,7%) respondentů si myslí, že by si učitel **měl vést přehled** o laterální preferenci svých žáků, **4** (26,7%) odpověděli **záporně**, **1** (6,7%) zvolil odpověď **nevím**

Na všech školách zařazených do výzkumu se tato skutečnost zjišťuje při zápisu do prvního ročníku.

Většina dotazovaných (**9**, tj. 60%) se domnívá, že učitel **může ve své třídě provádět** testy laterality. **Záporně** se vyjádřili **2** (13,3%) respondenti, **nevím** zakroužkovali **4** (26,7%) respondenti.

Bohužel, z uvedených výpovědí vyplývá, že pouze **3** z dotazovaných učitelů (20%) **provádí** takové testy ve své praxi. **12** (80%) učitelů odpovědělo **záporně**.

Je škoda, že učitelé nevyužívají svých možností laterální diagnostiky ve třídě. Pokud by totiž včas mohli diagnostikovat u žáků problémy s lateralitou, mohli by jim věnovat dostatek individuální péče a zařadit do jejich výuky speciální nápravná cvičení dříve, než by dítě podstoupilo vyšetření v pedagogicko – psychologické poradně.

9.8 Výzkumné závěry

Vlastní empirický výzkum je pro učitele jistě neocenitelnou zkušeností. Musím ale sebekriticky zhodnotit, že jsem se při jeho provádění, ačkoliv jsem se snažila velmi pečlivě nastudovat potřebnou literaturu, dopustila několika začátečnických chyb (např. při vytváření dotazníku). Tyto chyby bych jistě odstranila další prací s podobnými projekty.

Znají učitelé prvního stupně základních škol metodiku výchovy a výuky psaní leváků?

- kde tuto teoretickou připravenost získali
- mají zájem se v této problematice dále vzdělávat

Výzkum nepotvrdil, že by učitelé prvního stupně základních škol v plné míře neznali metodiku výchovy výuky psaní leváků. To, co o dané problematice znají, získali podle jejich vyjádření nejvíce cestou vlastního samostudia odborné literatury. Všichni dotazovaní mají zájem se v této oblasti dále vzdělávat.

Které konkrétní postupy uplatňují učitelé prvního stupně ZŠ ve výuce psaní leváků?

Mezi uvedenými konkrétními postupy nejvíce figurovala odpověď o provádění uvolňovacích cviků (uvedlo 7 dotazovaných). Můžeme tedy uvést závěr, že učitelé nedostatečně aplikují všechny možné metodické postupy ve své praxi.

Diagnostikují učitelé prvního stupně základních škol laterální u svých žáků?

Učitelé prvního stupně základní školy v 60% znají možnosti laterální diagnostiky učitele ve třídě, 80% z dotazovaných učitelů však tyto možnosti nevyužívá.

Protože učitelé mají zájem se v problematice výuky prvopočátečního psaní dále vzdělávat, doporučuji, na základě výsledků provedeného empirického výzkumu, vytvořit možnosti pro pořádání semináře dalšího vzdělávání učitelů, jehož náplní by bylo:

- nejnovější teoretické poznatky o problematice leváků
- metodické postupy pro výuku psaní leváků
- možnosti hodnocení psaní leváků
- přehled o dostupných pomůckách pro leváky

10. ZÁVĚR

Dospěla jsem k závěru práce a je třeba zhodnotit její přínos, zejména možnost jejího dalšího pedagogického využití. Při výběru vhodného tématu pro svou diplomovou práci jsem hledala takové téma, při jehož zpracování bych mohla obohatit také sama sebe získáním nových poznatků z oblasti primární pedagogiky. Vzpomněla jsem si, jak nejistě si počínala moje paní učitelka v první třídě při výuce psaní, když viděla, že držím pero v levé ruce. Zjistila jsem, že znalost problematiky výuky psaní leváků je jednou z oblastí, kde mám i já sama velké mezery – proto leváci.

V první řadě jsem se obsahem snažila co nejpřehledněji seznámit budoucího čtenáře se základními problémy leváctví - vymezením pojmů dominance a lateralita, diagnostikou laterality. Tyto kapitoly by jistě mohly být daleko obsáhlejší a podrobnější, z hlediska praktického užití jsem však uvedené popsaní shledala plně dostačujícím. Za podstatnější jsem považovala podrobný popis standardních metodických postupů, které by měl učitel při výuce psaní těchto žáků uplatňovat. Jistě se každý učitel ve své praxi setká s levákem, proto by měl vědět, jak mu co nejvíce usnadnit a zpříjemnit výuku prvopočátečního psaní.

Zkušenostně velmi zajímavou částí práce bylo provádění a následně zpracování empirického výzkumu. Výsledky tohoto výzkumu mimo jiné potvrdily, že problematika výuky psaní leváků stojí tak trochu v pozadí a že by bylo vhodné věnovat jí při teoretické přípravě budoucích učitelů více pozornosti. Jisté zklamání však vyjadřuji k obecné nechuti učitelů spolupracovat na podobných projektech, jakým byl například i můj výzkum.

Mou snahou bylo vytvořit takovou práci, která by svým obsahem mohla být inspirací pro vytvoření odborné publikace určené přímo pro učitele prvního stupně. Při čerpání poznatků pro vytvoření této diplomové práce jsem totiž zjistila, že taková publikace, která by byla běžně dostupná na našem knižním trhu, výrazně chybí.

Jistě jsem plně neobsáhla všechny oblasti výuky prvopočátečního psaní leváků. Každá uvedená kapitola by totiž mohla být sama o sobě tématem další diplomové práce. To jen potvrzuje, že téma výuky prvopočátečního psaní leváků je velmi zajímavé a hodné daleko větší pozornosti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY :

- Drnková, Z., Syllabová, R.: Záhada leváctví a praváctví. Praha 1983.
- Hartl, P.: Psychologický slovník. Praha, Budka 1996. ISBN 80-901549-0-5.
- Healey, J.M.: Leváci a jejich výchova. Praha, Portál 2002. ISBN 80-7178-701-9.
- Křišťanová, L.: Diagnostika laterality a metodika psaní levou rukou. Hradec Králové, Gaudeamus 1998. ISBN 80-7041-914-8.
- Looseová, A.C., Piekertová, N., Dienerová, G.: Grafomotorika pro děti předškolního věku. Praha, Portál 2003. ISBN 80-7178-816-3.
- Pelikán, J.: Základy empirického výzkumu pedagogických jevů. Praha, Karolinum 2004. ISBN 80-7184-569-8.
- Pokorná, V.: Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování. Praha, Portál 2001. ISBN 80-7178-570-9.
- Rosypal, S.a kol.: Přehled biologie. Praha, Scientia 1994. ISBN 80-85827-32-8
- Sovák, M.: Výchova leváků v rodině. Praha, SPN 1985.
- Sovák, M.: Metodika výchovy leváků. Praha, SPN 1966.
- Synek, F.: Záhady levorukosti. Praha, Horizont 1991.
- Wildová, R.: Aktuální problémy didaktiky prvopočátečního čtení a psaní. Praha, Karolinum 2002. ISBN 80-7041-932-9.
- Zelinková, O.: Poruchy učení. Praha, Portál 2003. ISBN 80-7178-800-7.

PŘÍLOHA 1.

ZKOUŠKA LATERALITY (Z.Matějček, Z.Žlab)

Tato zkouška je v plném znění i s doprovodnými komentáři od autorů publikována ve skriptech L. Křišťanové *Diagnostika lateralit a metodika psaní levou rukou*. (Křišťanová, 1998)

Rozhodla jsem se tuto zkoušku také popsat a prakticky vyzkoušet.

Zkouškové situace pro horní končetiny:

1. Korálky do lahvičky

Krabička s korálky a lahvička stojí na stole (krabička před lahvičkou). Dítě stojí u stolu tak, aby jeho pravá i levá ruka byly přibližně stejně daleko od předložených předmětů.

Pokyn zní: „Dej ty korálky do lahvičky – rychle, ale opatrně, ať je nerozházíš! Hezky jeden po druhém!“

Počkáme, dokud dítě nevloží do lahvičky všech 10 korálků. Při provádění dbáme na to, aby dítě bralo do ruky vždy jen jeden korálek a vkládalo jej do lahvičky jeden po druhém.

Pomůcky:

- Krabička (asi 5 x 5 cm)
- Skleněné korálky (průměr 2-3 mm, počet 10)
- Skleněná lahvička (otvor hrdla o průměru asi 2 cm)

2. Zasouvání kolíčků

Dítě stojí na témže místě u stolu. Položíme před ně prkénko a před prkénko přibližně do středu dáme víčko krabičky, do něhož jsme složili 5 kolíčků. Dáme dítěti pokyn, aby kolíčky do otvorů rychle zasunulo.

Za dominantní pokládáme tu ruku, která kolíčky do desky zasouvá.

Jestliže dítě ruce střídá nebo začne jednou a pokračuje druhou, hodnotíme jako A (ambidexter).

Pomůcky:

- Dřevěné prkénko s otvory (asi 30 cm dlouhé, 5 otvorů pro dřevěné kolíčky)
- Dřevěné kolíčky (asi 5-7 cm dlouhé, o průměru asi 1,5 cm)

3. Klíč do zámku

Před dítě položíme zámek, v němž je zasunut klíč. Pokyn zní: „Vyndej klíč.“ Když to dítě udělá, pokračujeme: „A teď ho tam nastrč zpátky a zkus to zamknout.“

Za dominantní pokládáme ruku, která klíček do zámku vkládá a otáčí jím.

Pomůcky:

- Visací zámek
- Klíč k zámku

4. Míček do krabičky

Na stůl doprostřed postavíme prázdnou krabici a míček. Požádáme dítě, aby odstoupilo asi 2 kroky a pokusilo se vhodit míček do krabičky – jemně, opatrně, přesně. (Jen někdy se to však podaří.)

Pokus opakujeme třikrát.

Dominantní je ruka, kterou dítě hází. Hází-li jednou pravou, podruhé levou, pokládáme to za A.

Pomůcky:

- Míček (malý pingpongový nebo gumový)
- Krabice

5. Jakou máš sílu

Na stůl dáme krabičku s nasazeným víčkem. Požádáme dítě, aby přistoupilo ke stolu a „ukázalo, jakou má sílu.“ Má vzít krabičku jednou rukou a stisknout ji co největší silou – jsme zvědaví, zdali ji dokáže „rozmáčknout.“ (Krabička musí být tak pevná, aby ji dítě nerozmáčklo.)

Nepřipomínáme, že má použít té silnější ruky – dítě musí volit spontánně. Dominantní je ruka, kterou dítě krabičku stiskne. Pokus se neopakuje.

Pomůcky:

- Krabička s víčkem z pevné umělé hmoty (asi v průměru 6 cm) – může být i zakulacená.

6. Stlač mi ruce k zemi

Dítěti řekneme, že nyní zkusme jeho sílu ještě jinak. Poosedneme od stolu a dítě si stoupne proti nám. Spojíme ruce a natáhneme je před dítě. Pokyn zní: „Tak a teď zkus, jestli mi ty ruce stlačíš k zemi, ale tlačit můžeš jenom jednou rukou.“

Dominantní je paže, která je v aktivitě.

7. Sáhni si na ucho, na nos, atd.

Vyzveme dítě, aby poodstoupilo asi o krok a řekneme mu: „Teď dávej pozor, aby ses nespletl. Ukaž mi, jak by ses poškrábal na uchu. Teď se poškrábej na nose. Teď na bradě... Teď si sáhni na koleno...“

Mezi jednotlivými pokyny vždy počkáme, až dítě paži spustí, pak teprve dáme další pokyn.

Za dominantní pokládáme tu paži, která byla v aktivitě při všech čtyřech pokusech. Jestliže dítě aspoň jednou provedlo pokyn druhou paží, hodnotíme jako A. Výjimečně se stane, že dítě použije současně obou paží – v tom případě to pokládáme za A.

8. Jak nejvýš dosáhneš

Dítě se postaví čelem ke zdi, a to velmi těsně. Dáme pokyn: „Teď mi ukaž, jak nejvýš dosáhneš. Jako kdybys chtěl dosáhnout až ke stropu.“ (Nepřipomínáme, že to má dělat jen jednou paží.)

Dominantní je ta paže, kterou se dítě natahuje do výšky. Výjimečně se stane, že dítě zvedá obě paže současně – v tom případě hodnotíme jako A.

9. Tleskání

Vyzveme dítě, aby nám ukázalo, jak umí zatleskat – „tak jako vždy tleská v divadle – jednou rukou do druhé“. Dítě skutečně zpravidla tleská jednou rukou do druhé, tj. tak, že jedna ruka funguje jako podložka a druhá je aktivní. Tu pokládáme za dominantní. Jestliže dítě tleská oběma rukama současně před tělem, tj. ruce sráží, hodnotíme jako A.

10. Jela a nit

Vyzveme dítě, aby opět přistoupilo ke stolu, kde mu přeložíme jehlu a nit. Pokyn zní: „Teď zkus navléknout nit do jehly.“ Za dominantní pokládáme tu ruku, která dělá pohyb. Dítě se totiž snaží buď navléknout nit do jehly nebo navléknout jehlu na nit (méně často).

Jedna ruka je tedy aktivní, druhá pasivní.

Pomůcky:

- Jehla (s tupým hrotem a větším ouškem)
- Nit (silnější)

Výsledky jednotlivých úkonů zachycujeme do záznamového listu:

Horní končetiny	P	L	A	Poznámka:
1. Korálky do lahvičky				
2. Zasouvání kolíčků				
3. Klíč do zámku				
4. Míček do krabičky				
5. Jakou máš sílu				
6. Stlač mi ruce k zemi				
7. Sáhni si na ucho				
8. Jak vysoko dosáhneš				
9. Tleskání				
10. Jehla a nit				
SUMA				

- Pracuje-li dítě jen pravou rukou, značíme křížkem X v rubrice P záznamového listu.
- Pracuje-li dítě jen levou rukou, značíme křížkem X v rubrice L záznamového listu.
- Pracuje –li dítě střídavě levou a pravou rukou nebo začne-li jednou a přejde na druhou, značíme křížkem X v rubrice A záznamového listu.

Zhodnocení zkouškových úkonů:

Kvocient pravorukosti (DQ) vypočítáme dle jednoduchého vzorce:

$$DQ = \frac{P + A / 2}{n} \cdot 100$$

- P** = součet všech pouze pravostranných reakcí
A/2 = polovina úkolů, které byly provedeny oběma rukama,
pravou i levou, tzn. nevyhraněně
n = počet všech úkolů

Vzorec vyjadřuje počet pravostranných reakcí v procentech.

DQ = Detrity Quotient (Lat. dexter = pravý)

Stupňová vlastnost laterality je kvalitativně i kvantitativně vyjádřena v následujícím rozložení:

P	vyhraněné, výrazné praváctví	DQ = 100 – 90
P-	méně vyhraněné praváctví	DQ = 89 – 75
A	nevyhraněná laterality (ambidextrie)	DQ = 74 – 50
L-	méně vyhraněné leváctví	DQ = 49 – 25
L	vyhraněné leváctví	DQ = 24 - 0

Doplňující zkouškou je zjištění laterality očí, důležitá především pro děti, které jsou nevyhraněné v aktivitě horních končetin. Na základě vyšetření laterality očí se doporučuje pro psaní ta horní končetina, která je v souladu s vedoucím okem. Tyto dvě zkouškové situace se provádějí pomocí manoptoskopu a kukátka. Jejich provádění si však dovoluji nepopsat, neboť se domnívám, že pokud učitel

při výše uvedeném testování dojde k závěrům, že lateralita žáka je nevyhraněná, měl by jej poslat na další vyšetření do pedagogicko psychologické poradny.

Praktické vyzkoušení testu laterality:

Rozhodla jsem se výše popisovaný test laterality vyzkoušet v praxi.

Nejprve jsem musela podle svých možností vyrobit pomůcky pro testování. Snažila jsem je volit tak, aby co nejvíce odpovídaly předepsanému vzoru.

Pro testování jsem vybrala 4 letou dívku, která - podle slov svých rodičů - již od batolecího věku preferuje ve všech činnostech levou ruku. Její matka je také levačka, otec pravák. Dívka se jeví velmi inteligentní, zvědavá, vyjadřuje se bez problémů. Velice ráda kreslí, úchop pastelky je správný.

Maminka má obavy, zda dceru k používání levé ruky nevědomě nevedla ona sama.

Výsledky testování:

Horní končetiny	P	L	A	Poznámka:
1. Korálky do lahvičky		X		
2. Zasouvání kolíčků		X		
3. Klíč do zámku			X	
4. Míček do krabičky		X		
5. Jakou máš sílu		X		
6. Stlač mi ruce k zemi			X	
7. Sáhni si na ucho		X		
8. Jak vysoko dosáhneš		X		
9. Tleskání			X	
10. Jehla a nit		X		
SUMA	0	7	3	

$$DQ = \frac{0 + 1,5 \cdot 100}{10}$$

$$DQ = 15$$

Závěry testování:

Po splnění všech podmínek pro provádění objektivní zkoušky laterality, vyplnění všech předepsaných úkolů ve zkoušce a vypočítání kvocientu pravorukosti, jsem došla k výsledku $DQ = 15$, což znamená **vyhraněné leváctví**.

PŘÍLOHA 2.

BATERIE CVIKŮ

V této části navrhuji vlastní baterii cvičení, která lze zařadit do tzv. „přípravného období“ ve výuce psaní. Při jejich tvorbě jsem se nechala inspirovat literaturou zabývající se problematikou výuky prvopočátečního psaní a průběhem své pedagogické praxe. Tato cvičení rozvíjejí jednotlivé dílčí dovednosti podílející se na zvládnutí samotného psaní a při jejich zařazení do vyučování lze snadno využít mezipředmětových vztahů literární a dramatické výchovy, výtvarné, hudební a tělesné výchovy.

Cvičení 1. „Pinkáme si s balónkem“

Rozvíjíme: rozvíjíme hrubou a jemnou koordinaci
vestibulární vnímání

Pomůcky: nafukovací balónek (při větším počtu dětí můžeme připravit více balónků)
CD s veselými dětskými písničkami

Průběh:

Připravíme si nafouknutý balónek, větší legrace je, když jich máme víc (2 – 3). Pustíme hudbu a úkolem dětí je pinkat si s balónky – nesmí jim spadnout na zem (tím podporujeme také kooperativní chování mezi dětmi). V námi zvoleném okamžiku hudbu vypneme, děti na to musí zareagovat a lehnout si na zem. Poté hudbu opět pustíme a děti si dál pinkají. Toto několikrát zopakujeme.

Cvičení 2. „Hrajeme si na zvířátka“

Rozvíjíme: rozvíjíme hrubou a jemnou koordinaci
vestibulární vnímání
rytmické vnímání

Pomůcky: podle možností můžeme využít klavírního doprovodu

Průběh:

Před samotným psaním je vhodné procvičení celého těla. Děti si velmi rády hrají na zvířátka, proto je v úvodní části můžeme motivovat příběhem, ve kterém budou jednotlivá zvířátka vystupovat – záleží na fantazii každého učitele.

Vlastní cvičení pak probíhá formou pohybového doprovodu k jednoduchým dětským říkankám – ty většinou děti dobře znají. Podle možností učitele lze tato říkadla doprovodit jednoduchou melodií.

„Zajíček“

Zajíček v své jamce

Sedí sám, sedí sám

Ubožáčku co je ti

Že nemůžeš skákati

Chutě skoč, chutě skoč

A vyskoč!

Jsme ve dřepu, hrajeme si na zajíčky. Ve dřepu se pohupujeme do rytmu říkanky. Na verš „a vyskoč“ vyskočíme s nataženýma rukama do výšky.

„Žába“

Žába skáče po blátě

Koupíme jí na gatě

Na jaké, na jaké

Na zelené strakaté.

Skáčíme dokola jako žabky

„Ježek“

Leze ježek, leze v lese

Jablíčka si s sebou nese

Děti v lese běhají

Ježka všude hledají

Ježek píchá do všech stran

Já se chytit nenechám

Leze ježek, leze v lese

Jablíčka si sebou nese

Zahrabal se do listí

A teď tiše spí a spí...

Lezeme po čtyřech jako ježci. „*Děti v lese běhají.*“ - změníme se v děti, běháme dokola a hledáme ježka. Opět jsme ježci a ukazujeme rukama, jak ježek píchá bodlinkami do všech stran. Lezeme po čtyřech a na verš „*zahrabal se do listí a teď tiše spí a spí*“ si lehneme na zem „do klubíčka“ a odpočíváme.

Cvičení 3. „Relaxace“

Rozvíjíme: vnímání vlastního těla
rozvíváme hrubou a jemnou koordinaci

Pomůcky: CD s relaxační hudbou

Průběh:

Jedním ze základních psacích návyků je i správně uvolněná ruka, zápěstí. Dítě by se však mělo naučit vědomě si uvolňovat ty části svého těla, které zapojuje při psaní – umět si v počátečních fázích výuky během psaní „odpočinout“.

Místo, kde cvičení provádíme, dobře vyvětráme.

Pustíme relaxační hudbu - měli bychom předem dobře zvážit její výběr (jak hudba působí na nás samotné). Děti si lehnou na zem. Nejprve leží schoulené „do klubíčka“, odpočívají se zavřenýma očima a vnímají hudbu. Poté si lehnou

na záda a zvolna dýchají. Natahují jednotlivé ruce, nohy, aby byly co nejdelší a uvolňují. Vědomě zatínají svalové partie na rukou, nohou....a opět uvolňují. Na závěr cvičení se děti znovu schoulí „do klubička“, odpočívají a pomalu otevírají oči.

Cvičení 4. „Kouzelný pytlík“

Rozvíjíme: hmatově – kinestetické vnímání

Pomůcky: látkový pytlík (velikost přizpůsobíme množství obsahu)
předměty různých tvarů a materiálů (kamínky, drátek, křída, guma, kaštan.....)

Průběh:

Sedíme s dětmi v kroužku a necháme je, aby si každé dítě vybralo se zavřenýma očima jeden předmět z „kouzelného pytlíku“. Daný předmět si ohmatávají (oči jsou stále zavřené) a snaží se uhodnout, o jaký předmět se jedná (z jakého materiálu). Poté probíhá s dětmi diskuse o „jejich“ předmětu. Hodnotí, zda byl hrubý / hladký, příjemný / nepříjemný....

Poznámka:

Hmatově – kinestetické vnímání rozvíjíme i také při výtvarných či pracovních aktivitách s těmito materiály: modelínou, modelovací hmotou, těstem (kynutým, perníkovým..), měkkou gumou, vatou nebo papírem (kašírovací technika). Je vhodné zařadit i práci s přírodními materiály, které děti najdou, přinesou a následně výtvarně zpracují (kůra, kameny, hlína, písek, mech....).

Cvičení 5. „Jakou máš sílu?“

Rozvíjíme: regulace svalového napětí

hmatově – kinestetické vnímání

Pomůcky: míče různých tvarů, velikostí, z různých materiálů (vhodné je, když jsou i různě nafouknuté)

modelína
hlína
mycí houby (též různé velikosti)

Průběh:

Míče a uvedené modelovací hmoty děti ohmatávají a mačkají. Pozorují, jak se - v závislosti na použité síle - mění jejich tvar.

Mycí houby namočené do vody (lze použít také barvy) použijí k malování obrázků (uvolňovacích cviků).

Cvičení 6. „Slané obrázky“

Rozvíjíme: jemná motorika
nácvik tzv. „špetky“

Pomůcky: kreslící čtvrtky
tempery
lepidlo „Klovatina“
plochý štětec
sůl

Průběh:

Cílem je vytvořit obrázek moře (mořských vln). Nejprve děti motivujeme rozhovorem o jejich vlastních zkušenostech s vodou, resp. s mořem. Ukazujeme jim obrázky mořských vln, děti mohou přinést vlastní fotografie (např. z rodinné dovolené).

Na čtvrtku nanášíme temperu smíchanou s klovatinou v různých odstínech vody. Takto pokryjeme celou plochu čtvrtky. Poté špetkovitým způsobem nanášíme sůl a vytváříme „vlny“.

PŘÍLOHA 3.

DOTAZNÍK

(plné znění dotazníku pro empirický výzkum)

Dobrý den.

Jmenuji se Jana Patková a jsem studentkou 5.roč. Pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci, katedra Primárního vzdělávání, obor učitelství pro první stupeň.

V rámci tématu své diplomové práce „NEJČASTĚJI UŽÍVANÉ PŘÍSTUPY VE VÝUCE PSANÍ LEVÁKŮ“ provádím empirický výzkum mezi učiteli prvního stupně ZŠ na Semilsku týkající se problematiky výuky prvopočátečního psaní leváků.

Cílem tohoto výzkumu je zjistit, zda učitelé NŠ znají metodiku výuky psaní leváků. V neposlední řadě nás také zajímá konkrétní využívání těchto metod v přímé praxi učitelů.

Proto Vám děkuji za případnou spolupráci, kterou oceňuji i jako projev koležičtví z Vaší strany.

Způsob vyplňování:

U otázek 1 – 4, 15, 16 prosím doplňte slovní odpověď.

U otázek 5,7 – 14, 17- 19 zakroužkujte 1 vyhovující odpověď.

Otázka č. 6 nabízí škálu:

- 1 – výborně
 - 2 – velmi dobře
 - 3 – dobře
 - 4 – dostatečně
 - 5 - nedostatečně
-

OTÁZKY:

1. Kolik je Vám let?

.....

2. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání včetně specializace?

.....

3. **Jaká je délka Vaší praxe?**

4. **Na jakém stupni ZŠ v současnosti vyučujete?**

5. **Vyučoval/a jste někdy předmět „psaní“ v 1. nebo ve 2. ročníku ZŠ?**
 ANO NE
6. **Máte pocit, že jste pro výuku prvopočátečního psaní dostatečně metodicky připraven/a? Ohodnoťte, prosím, pomocí škály:**
 1 2 3 4 5
7. **Kde jste se seznámil/a s metodikou výuky prvopočátečního psaní leváků?**
 A) Vysoká škola
 B) Seminář dalšího vzdělávání učitelů
 C) Samostudium odborné literatury
 D) Seminář dalšího vzdělávání učitelů
 E) Jinde (uved'te kde).....
 F) Nikde
8. **Měl/a byste zájem se s touto problematikou více seznámit? Kde?**
 A) Vysoká škola
 B) Seminář dalšího vzdělávání učitelů
 C) Samostudium odborné literatury
 D) Seminář dalšího vzdělávání učitelů
 E) Jinde (uved'te kde).....
 F) Nikde
9. **Je metodika výuky psaní leváků ve všech krocích stejná jako u praváků?**
 ANO NE NEVÍM
8. **Domníváte se, že by měl učitel předvádět levákovi psaní levou rukou?**
 ANO NE NEVÍM
9. **Domníváte se, že je vhodné „přecvičovat“ leváka na používání pravé ruky?**
 A) ano
 B) pouze pro psaní, ostatní činnosti smí vykonávat levou rukou
 C) ne
 D) nevím

10. **Setkal/a jste se v průběhu své praxe s takovým přecvičováním? Pokud ano, zakroužkujte přibližné období.**
- A) ano, přibližně před 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40.....lety
- B) ne
- C) nevím
11. **Domníváte se, že levák potřebuje k nácvičku psaní**
- a. individuální péči**
- ANO NE NEVÍM
- b. více času**
- ANO NE NEVÍM
12. **Domníváte se, že by levák mohl mít úlevy v hodnocení grafického vzhledu písma?**
- ANO NE NEVÍM
13. **Existují nějaké speciální psací pomůcky pro leváky? Uveďte, které přesně byste rodičům doporučil/a.**
- ANO NE NEVÍM
- Které:.....
14. **Vypište, prosím, které konkrétní postupy a zásady uplatňujete při nácvičku psaní leváků?**
- A) žádné
- B)
-
-
-
-
15. **Myslíte si, že by si měl učitel vést přehled o laterální preferenci svých žáků?**
- ANO NE NEVÍM
16. **Zjišťují se tyto skutečnosti na Vaší škole při zápisu do prvního ročníku?**
- ANO NE NEVÍM
17. **A.Smí učitel sám provádět testy laterality ve své třídě?**
- ANO NE NEVÍM
- B.Provádíte objektivní zkoušky laterality ve své třídě?**
- ANO NE NEVÍM

Děkuji za vyplnění dotazníku. Pokud se chcete vyjádřit ke kterékoliv otázce v dotazníku či k dané problematice obecně, použijte, prosím, druhou stranu tohoto listu.

PŘÍLOHA 4.

SOUBOR POMŮCEK, KTERÉ LZE VYUŽÍT PŘI VÝUCE PSANÍ LEVÁKŮ:

Balící papír velikosti A2, připevněný na svislou plochu (dveře, stěnu).

Tabule.

Laminové fólie (dá se pod ně vložit předepsaný vzor, mohou se opakovaně použít)

Pastelky - pro malé děti jsou vhodné objemné pastelky (bývají i ve tvaru zvířátek), dítě je nejprve drží v celé dlani. Později využíváme speciálních tvarů pastelek z tzv. trojhranného programu (KOH-I-NOOR).

Prstové barvy.

Různé tekuté barvy, kterými je možno dobře „patlat“ a které lze lehce roztírat celou plochou dlaně (např. „Magic colours“, zn. KOH-I-NOOR).

Modelovací hmota (klasická modelína).

Nůžky pro leváky.

Psací pero zn. TORNÁDO (nerozmazává se)

Speciální psací pero pro leváky

Různý přírodní materiál, nezapomeneme i na venkovní aktivity (hrátky s hlínou, listím, kameny, pískem, moukou či sněhem...)

Vhodná relaxační hudba (pro uvolnění těla a jeho částí).

Mouka a jiné „sypavé“ potraviny (nácvik „špetky“)

Různé druhy těst (kynuté, vizovické, perníkové...)

Vhodná literatura

